

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vývoj a proměny obsahu občanské nauky
Development and transformation of content of civics

Lucie Honzáková

Vedoucí práce: PhDr. Ivo Syříšně, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Pedagogika – Výchova ke zdraví se zaměřením na vzdělání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Vývoj a proměny obsahu občanské nauky potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Mělníce dne 30. 4. 2020

Ráda bych tímto poděkovala panu PhDr. Ivu Syřišti, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce, za jeho ochotu, cenné rady a připomínky, které mi během jejího vypracování poskytl.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá počátkem vyučování předmětu občanské nauky. Zaměřuje se nejen na vývoj předmětu jako takového, ale i na obsah učiva. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část práce se zaměřuje na významné změny společenské a politické, které probíhaly v určitých obdobích českých dějin. V této části práce se věnuji analýze školských dokumentů, jako jsou například věstníky, školské zákony, učební osnovy, odborné publikace a učebnice. Prostřednictvím těchto školských dokumentů dostávám informace o tom, kdy a proč se začala vyučovat občanská nauka, kdo o tom rozhodoval, co se bude vyučovat a na jakých školách. Pozornost je také věnována nejvyššímu orgánu vykonávající správu v resortu školství a významným ministrům, kteří se určitým způsobem zapsali do dějin českého školství. Praktická část práce se zaměřuje na úlohu občanské nauky z pohledu současné doby. Dále na popis vyučovacích metod, které mohou být pedagogy využívány. Vlastním výzkumem pak popisuji konkrétní metody výuky, které jsou používány dotazovanými učiteli občanské nauky. Cílem práce je tak poskytnout základní orientaci o počátcích a obsahu předmětu občanské nauky v uplynulých desetiletích ve vztahu ke společenskému vývoji.

KLÍČOVÁ SLOVA

občanská nauka, občanská výchova, vyučování, školské zákony, učební osnovy, učebnice, obsah učiva občanské nauky, ministerstvo školství, rámcově vzdělávací program, školní vzdělávací program

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the beginning of teaching the subject of civics. It focuses not only on the development of the subject as such but also on the content of the curriculum. The thesis is divided into theoretical and practical part. The first part of the thesis focuses on significant social and political changes that took place in certain periods of Czech history. In this part of the thesis I analyze school documents, such as bulletins, school laws, curriculum, professional publications, textbooks. Through these school documents we receive information on when and why teaching began civic education who decided what was to be taught and at what schools. Attention is also paid to the supreme body executing administration in the education sector and to important ministers who in a certain way, entered the history of Czech education. The practical part of the thesis deals the role of civics from the point of view of the present. Furthermore it deals a description of teaching methods which can be used by educators. Then I describe own research specific teaching methods which are used by interviewed civics teachers. The aim of this work is to provide a basic orientation about beginnings and content the subject of civics in recent decades in relation to social development.

KEYWORDS

Civic education, civics, teaching, school laws, curriculum, content of civics, Ministry of Education, Framework education program, School education program, textbooks

Obsah

Úvod	7
1 Počátek vyučování občanské nauky a vývoj obsahu do roku 1989.....	9
1.1 Zavedení povinného vzdělávání na přelomu 18. a 19. století.....	9
1.1.1 Obsah vzdělání a školy v tereziánské době	10
1.1.2 Nový školský zákon z roku 1869 v habsburské monarchii	11
1.1.3 Učební plány a osnovy říšského zákona.....	13
1.2 České školství v období 1918 – 1939	15
1.2.1 Ministři školství Československé republiky – Habrman, Dérer, Franke.....	16
1.2.2 Malý školský zákon z roku 1922.....	18
1.2.3 „Příhodovská“ reforma	19
1.2.4 Věstníky MŠaNO od roku 1919 do 1939	20
1.2.5 Učební osnovy od roku 1920 do 1939 pro občanskou nauku a výchovu	23
1.2.6 Učební plány z roku 1932 – 1934 pro občanskou nauku a výchovu.....	26
1.2.7 Učebnice občanské nauky a výchovy od roku 1920 do 1939 pro školy obecné a občanské (měšťanské).....	26
1.2.8 Vyučovací metody občanské nauky a výchovy.....	29
1.3 Německý fašismus na našich školách v letech 1939 - 1945	31
1.3.1 Protektorátní ministři školství	31
1.3.2 Školy a učebnice v době Protektorátu	32
1.3.3 Učební osnovy vydané v červenci 1939	33
1.4 Československé školství v období let 1945 - 1989.....	34
1.4.1 Porovnání osnov a cílů občanské nauky prvorepublikových a poválečných	35
1.4.2 Nástupnická ministerstva školství po roce 1948	36
1.4.3 Legislativní změny ve školství	37

1.4.4	Přeměny občanské nauky a výchovy po roce 1948	38
1.5	Současný školský systém	40
2	Současné metody výuky občanské nauky	43
2.1	Výuka občanské nauky podle vzdělávacích programů	43
2.2	Metody a formy výuky užívané ve školách	44
2.2.1	Klasifikace vyučovacích metod	45
2.2.2	Kritéria výběru vyučovacích metod	45
2.3	Použití výzkumné metody a její popis	46
2.4	Vlastní výzkum	46
2.4.1	Učitelka č. 1	47
2.4.2	Učitelka č. 2	49
2.4.3	Učitelka č. 3	52
2.4.4	Učitelka č. 4	55
	Závěr	59
	Seznam použitých zkratk	61
	Monografie	62
	Legislativa	63
	Internetové zdroje	64
	Seznam příloh	66

Úvod

Jako dlouholetá učitelka občanské nauky na střední škole jsem se chtěla dozvědět více o historii a vyučování tohoto předmětu, a proto jsem volila toto téma. Zároveň mě k tématu práce motivoval můj zájem o českou historii.

V současné době občanská nauka patří do učebních osnov školního základního a středního vzdělávání. Její názvy ve školních vzdělávacích programech jsou různorodé např. Výchova k občanství, Výchova k občanství a ke zdraví, Občanská výchova, Základy společenských věd atd. V současnosti se ukazuje, že výchova k občanství musí pružně reagovat na aktuální potřeby vývoje společnosti. Cílem práce je tak poskytnout základní orientaci ve vývoji a obsahu předmětu občanské nauky v uplynulých desetiletích ve vztahu ke společenskému vývoji.

O počátcích občanské nauky a jejím vývoji až do roku 1989 pojednává první kapitola této práce. První zmínky o předmětu občanské nauky vychází z náboženství, které se začalo vyučovat na základě Všeobecného školní řádu již za dob Marie Terezie. Důležitým mezníkem ve vývoji občanské nauky se pak stává rok 1918 a vznik Československé republiky, který přináší ustálení působnosti jednotlivých ministerstev, včetně ministerstva školství, pro které byl zvolen název Ministerstvo školství a národní osvěty. Představitelé prvorepublikového nového státu si velmi dobře uvědomovali důležitost výchovy k občanství pro budoucí stav celé společnosti, a proto byla v roce 1922 zavedena občanská nauka a výchova.

Informace o občanské nauce jsem z období od roku 1919 do roku 1939 čerpala především z věstníků, které vydávalo tehdejší ministerstvo školství. V obsahu všech věstníků bylo napsáno, že společným cílem je vychovávat občany pro republiku, prohlubovat politické vzdělání a upevňovat mravní zdatnost jednotlivců. Součástí věstníků byly i tehdejší učební osnovy, které však existovaly i v podobě knižní. V této první kapitole mimo učebních osnov a plánu rovněž uvádím i učebnice občanské nauky určené pro školy obecné a občanské (měšťanské). Pro všechny vybrané učebnice byly základem podobné demokratické hodnoty a témata. Mimo učebnic však učitelé využívali i různé vyučovací metody a publikace, tak jako je tomu v dnešní době.

Tento pozitivní rozvoj nejen občanské nauky, ale i českého školství byl po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava 15. března 1939 pozastaven. Demokratické hodnoty byly postupně nahrazovány fašistickou ideologií a české dějinné povědomí se postupně likvidovalo. Všechny učebnice musely být revidovány, vše nevhodné se začernovalo či docházelo k vytrhávání celých stránek. Docházelo k agresivní germanizaci a prosazování říšskoněmeckých myšlenek, při které důležitou roli sehrál především protektorátní ministr školství.

Fašismus a germanizace byly pro české školství a samotnou občanskou nauku velkou zkouškou, a ještě ke všemu nikdo tehdy netušil, co přijde po roce 1945. Politický vývoj zřejmě nebyl českému školství pozitivně nakloněn a po těžkém povalečném období nadále zůstává v duchu revizí a ideologie, ovšem tentokrát sovětské. Německý jazyk byl nahrazen jazykem ruským, před slovem demokratická vláda přibylo slovo lidová, kladl se důraz na pracující lid, morálku a hlavně přátelství a spolenectví se SSSR a s ostatními slovanskými státy. Slova jako občanská ctnost či uvědomělí občan se postupnou rozpínavostí SSSR vytratila úplně.

V závěru první kapitoly pak uvádím, že po čtyřiceti dvou letech utlačování a omezování demokracie dochází po listopadových událostech v roce 1989 v českém školství k postupné přeměně. Docházelo k obnově učebních osnov všech předmětů v duchu demokratických hodnot. Hlavní důraz se kladl na občanskou nauku, protože ta měla vychovávat žáky v budoucí občany, připravit je na uplatnění v praktickém životě a na orientaci v soudobé společnosti.

V praktické části své práce se zaměřuji na interakci mezi učitelem a předmětem občanské nauky. Jak se vlastně v současné době tento předmět vyučuje a jak na něj daní vyučující nahlíží, zda jsou pro tento předmět kvalifikovaní či nikoliv. Dále se v této části práce zaměřuji na celkový edukační proces občanské nauky. Zaměřuji se např. na popis vyučovacích metod, na zvolené prostředky a pomůcky. Závěrem této praktické části práce je vlastní výzkum, jehož prostřednictvím popisují konkrétní edukační postupy, které používají dotazování učitelé občanské nauky. Občanská nauka je nyní povinným samostatným předmětem a je vyučována na druhém stupni základních škol (6. až 9. třída) a na všech typech středních škol.

1 Počátek vyučování občanské nauky a vývoj obsahu do roku 1989

V této části práce se budu zaměřovat především na vývoj a proměny předmětu občanské nauky v rámci školství českých zemí od konce první světové války až do roku 1989. Pojem a vývoj předmětu občanské nauky měl v jednotlivých obdobích svá specifika. Obsahově se předmět občanské nauky měnil hlavně v závislosti na politickém vývoji, který v daném období v českých zemí převládal. První zmínky o předmětu občanské nauky vychází z náboženství (kde se mimo jiné vyučovalo mravním zásadám), které se začalo vyučovat na základě Všeobecného školní řádu již za dob Marie Terezie, a proto jsem se rozhodla, že i toto období v této části práce bude uvedeno. Vzhledem k historickému a společenskému vývoji však přestávaly být osnovy z dob Marie Terezie dostačující a bylo tak nutné je v dalších obdobích postupně rozšiřovat a modifikovat až do podoby, v jakých je známe dnes. Bez zavedení povinného vzdělání by však nevzniklo ani náboženství, následně ani předmět občanská nauka, proto jsem se rozhodla i toto období v této části práce uvést.

1.1 Zavedení povinného vzdělávání na přelomu 18. a 19. století

Jako první na světě zavedl povinné vzdělávání roku 1592 Johann I. von Pfalz-Zweibrücken hrabě Palatine a vévoda Knížetství Pfalz Zweibrücken ve Svaté říši římské v Prusku – území dnešního Německa.¹

V Rakouském císařství to byla císařovna Marie Terezie, která zavedla všeobecnou vzdělávací povinnost. Panovnice se zajímala o stav školství v monarchii na popud svých osvícensky a filantropicky zaměřených rádců, neboť jí byla známa souvislost mezi stavem obecné vzdělanosti a prosperitou státu. Proto prohlašuje školu a školství za politicum, tedy věc státu, nikoli církve. V květnu roku 1774 přicestoval do Vídně na pozvání panovnice z pruské Zaháně opat Johann Ignác Felbiger, reformátor tamějších škol. V duchu pedagogických metod se ujal úmyslu reformovat školství rakouské a instruovat první uchazeče o učitelský úřad.²

¹ *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. [cit. 2020 – 03 - 01]. Dostupné z <<https://de.wikipedia.org/wiki/Pfalz-Zweibr%C3%BCcken>>

² KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 85 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

„Felbiger připravil k vydání Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařských dědičných zemích, který byl Marií Terezií vyhlášen 6. 12. 1774. Řád předepisoval vzdělávací povinnost pro děti ve věku od šesti do dvanácti let obou pohlaví. Přijetím školního řádu měly být všechny tyto děti povinny navštěvovat školu, aby bylo povzneseno blaho státu. Řád tak komplexně řešil problematiku veřejného školství.“³

1.1.1 Obsah vzdělání a školy v tereziánské době

Obsah vzdělání v tereziánské době se výrazně nelišil od dob helénismu, kdy vznikl systém základního vzdělání označený jako enkyklios paideia. Tvořily ho dialektika, gramatika, rétorika, aritmetika, geometrie, astronomie, muzika. Kvůli jejich počtu a kvůli tomu, že vzdělání bylo jen pro svobodné občany, se pro ně vžilo označení sedm svobodných umění. Sedmero tedy bylo základem veškerého vzdělání až do začátku novověku (16. století).⁴

Císařský předpis stanovil tři typy škol:

- Škola triviální (farní a filiální), kde se vyučovalo náboženství, čtení, psaní, počítání. Na venkově pak i základy polního hospodářství a naopak v městech se děti učily věcem potřebným pro průmysl.
- Škola hlavní (v každém kraji) vyučovala vedle náboženství a trivie základům latiny, zeměpisu, dějepisu, přírodopisu, slohu, kreslení, geometrii, hospodářským a průmyslovým základům.⁵
- Škola normální (norma - vzor) byla v každé provincii, kde se nacházela školská komise. Dávala vzor – normu všem školám v zemi – tedy vzorné školy.

Kromě vzdělávání mládeže byly ve škole normální pořádány vzdělávací kurzy metodní pro učitele. Vyučované předměty byly: vyučování oborům z triviálních i hlavních škol, sloh,

³ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 85 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

⁴ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 143 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

⁵ ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 186-187 s. 14-406-83.

základy latinského jazyka, přírodopis, zeměpis, dějepis, stavitelství, zeměměřičství, mechanika, kreslení, znalosti potřebné pro řádné učitele a náboženství.⁶

„Podle paragrafu 12 Všeobecného školního řádu by měl vyučovat náboženství duchovní katecheta – učitel náboženství. Kde se přímo píše: a) podle obvyklého pojetí vyučování, obsaženého v diecézním katechismu, b) systematicky podle čítanky, c) metodou historickou, jakož i d) základům mravouky.“⁷ Základy mravouky, tak vlastně byly jeden ze současných okruhů občanské nauky – Člověk v lidském společenství, kde se žáci učí, jak jednat podle mravních a morálních zásad.

Správu nad centrálním řízením školství měla Studijní dvorská komise (*Studienhofkommission*) zřízená v roce 1759 ve Vídni. Tímto názvem se dříve označovalo dnešní ministerstvo školství. Jejím prvním předsedou byl vídeňský arcibiskup Migazzi.⁸

1.1.2 Nový školský zákon z roku 1869 v habsburské monarchii

Rakousko-Uhersko vzniklo roku 1867. Nejvyšší instance školské správy v našich zemích za Rakouska-Uherska bylo Ministerstvo kultu a vyučování. Tento název zůstal zachován až do roku 1918. Ministrem školství v habsburské monarchii se stal v roce 1867 hr. Eduard Taaffe. Bez zajímavosti není skutečností, že se jím mohl stát František Palacký. Dokonce byl připravený jmenovací dekret podepsaný císařem. Palacký však nabídku odmítl.⁹

Nová ústava rakousko-uherská zrušila tzv. konkordát. To znamenalo, že se stát znovu aktivně ujímal vedení v školské oblasti a že školství nebylo v mnoha oblastech podřízeno církvi.¹⁰

⁶ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 85-86 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

⁷ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 92 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

⁸ KUBAS, P. Mšmt od roku 1848 do současnosti. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2014-01-13. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/historie>>

⁹ KUBAS, P. Mšmt od roku 1848 do současnosti. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2014-01-13. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/historie>>

¹⁰ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 96-97s. ISBN 978-80-247-2429-4.

Tereziánské školské zákony a školská síť již nestačila dostatečně připravovat obyvatelstvo na požadavky, které s sebou přinášely společenské a výrazné hospodářské změny v druhé polovině 19. století. Proto roku 1869 přijímá říšská rada tzv. říšský školský zákon, vypracovaný Hasnerem (Hasnerův zákon).¹¹ Dr. Leopold von Hasner, rytíř z Arthy, pražský Němec, liberální politik, člen panské sněmovny, se stal ministrem věcí církevních a vyučování. Byl jmenován císařem v občanském kabinetu.¹² Ministrem školství byl od prosince 1867 do roku 1870.¹³

Hasnerův zákon uvedl do praxe povinnou školní docházku – tedy osmiletou školní povinnost, zavedl nové vyučovací předměty, vymezil nová pravidla ekonomického a sociálního zabezpečení učitelů, zřídil tzv. lidové školy - obecné osmileté školy a osmileté školy měšťanské, které mohly být jen tříleté, když navazovaly na nižší pětiletý stupeň školy obecné, jak je uvedeno i na obrázku č.1. Založil rovněž čtyřleté učitelské ústavy s maturitou. Deklaroval svobodu vědy a vyučování, prohlašoval všechny hlavní jazyky za rovnoprávné. Administrativně dával vzniknout zemským, okresním a místním školským radám. Výuku náboženství zajišťovaly církve, státu náležel vrchní dozor.¹⁴

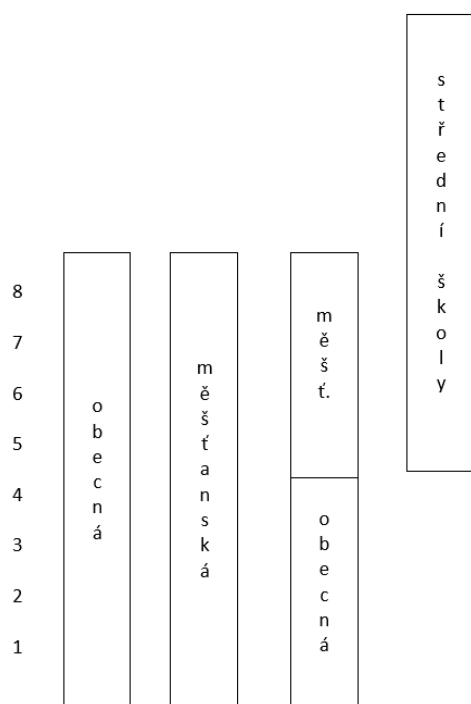
¹¹ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 97s. ISBN 978-80-247-2429-4.

¹² ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 216 s. 14-406-83.

¹³ HOLÍKOVÁ, J. Ministři školství od roku 1848. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2013-07-22. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/ministri-skolstvi-od-roku-1848>>

¹⁴ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 97s. ISBN 978-80-247-2429-4.

Obrázek č. 1: Školský systém v Čechách po roce 1869

Zdroj: DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 215 s. ISBN 978-80-247-503.

Hasnerův zákon z roku 1869 se setkal v českých zemích s nepříznivým ohlasem velké části šlechty a církve, jakož i konzervativní české buržoazie z důvodů ideologických i hospodářských. Proto byla vyhlášena Školská novela 2. května 1883. Novela dostala název Taaffova podle ministerského předsedy hraběte Eduarda Taaffa. Výsledkem byly úlevy ve školní docházce, zkrátila se školní docházka na šest let, na učitelských ústavech bylo omezeno vyučování pedagogiky a předmětů všeobecně vzdělávacích ve prospěch náboženství a hry na varhany.¹⁵ V Čechách novela platila do roku 1922.¹⁶

1.1.3 Učební plány a osnovy říšského zákona

Zákon říšský ze dne 14. dne května 1869 ustanovoval mimo jiné, jaké předměty se vyučovaly ve školách obecných a měšťanských.

¹⁵ ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 218 s. 14-406-83.

¹⁶ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 216 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

Ukázka textové analýzy z publikace Kasper/Kasperová:

„O školách obecných – na každé škole obecné vyučováno buď alespoň těmito předměty: náboženství, jazyku, počtům, tomu, čeho nejvíce věděti z přírodovědy, ze zeměvědy a historie, zvláštní zřetel majíc k vlasti a k ústavě vlastenecké, psaní, nauce o formách geometrických, zpěvu a tělocviku. Děvčata vyučována buď též mimo to v ženských pracích ručních a v nauce o domácím hospodářství.

O školách měšťanských - na těchto školách vyučovati se má těmito předměty: náboženství, jazyku a písemností, zeměpisu a dějepisu, zvláštní zření majíc k vlasti a k ústavě vlastenecké, přírodopisu, aritmetice, geometrii, vedení knih, kreslení od ruky, kreslení geometrickému, krasopisu, zpěvu a tělocviku. Dívky vyučovati se mají: ženským pracím ručním a nauce o domácím hospodářství.“¹⁷

Zaprvé v ukázce můžeme vidět, že vyučovací předměty se nijak nezměnily od dob tereziánských. Zadruhé můžeme vidět rozdíly ve výběru a pojetí předmětů. Například na obecných školách byly počty, ale na měšťanských aritmetika.¹⁸

Tuto rozdílnost dokumentuje i Přehled o učebních předmětech a počtu hodin na různých typech obecných škol z r. 1874. Vykazuje rozdílné učební plány a osnovy na obecných školách a školách měšťanských. Například odlišnost v počtu vyučovacích předmětů, v počtu hodin pro jednotlivé předměty, i v celkovém počtu vyučovacích hodin na těchto typech škol. Také učební plány pro chlapce a dívky byly odlišné. Dívkám mělo stačit nižší vzdělání. Dokument potvrzuje, že se všem dětem nedostávalo rovnocenného vzdělání a děti byly připravovány k rozdílnému společenskému postavení.¹⁹

V přehledu učebních plánů obecných a měšťanských škol, gymnázií, reálných gymnázií, reálek figuruje předmět náboženství, který byl vždy zařazen na prvním místě ve všech školských tiskopisech. Vyučování náboženství probíhalo většinou v rozsahu 2 hodin

¹⁷ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 100-102s. ISBN 978-80-247-2429-4.

¹⁸ KRÁLÍKOVÁ, M., NEČESANÝ, J., SPĚVÁČEK, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 41 s. 14-617-77.

¹⁹ KRÁLÍKOVÁ, M., NEČESANÝ, J., SPĚVÁČEK, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 40-41 s. 14-617-77.

týdně.²⁰ Jak už jsem uvedla v úvodu své práce, můžeme v tomto případě vidět zrod občanské nauky a výchovy, a dále pak také v předmětech jako dějepis, zeměpis a český jazyk můžeme nacházet poznatky, které se později zařazovaly do občanské nauky a výchovy.

Jedinou ukázkou, kterou jsem měla možnost z tohoto období získat, byla malá knižní publikace z roku 1878 pod názvem *Nauka o rakouské ústavě ku potřebě učitelův a chovancův na průpravných učitelských* (viz Příloha č. 1). V nauce není napsáno pro jaký typ škol je určena, ale dle mého názoru nauka zřejmě sloužila budoucím učitelům, kteří se vzdělávali na metodních kursech, a také pro chovance na normálních školách. Také mohla sloužit jako dějepisný klíč. Domněnek může být mnoho, nicméně v ústavě nalezneme 10 témat, která úzce souvisí i s občanskou naukou. Konkrétně jde o tato témata: Rodina (co je rodina, založení rodiny, manželství, povinnost k dětem, moc otcovská, plnoletost ve 24. roku), Obec (co je obec, potřeby obce, obecní výbor a zastupitelstvo), Stát, Císař, Říšský znak (erb, říšská korouhev, vlajka), Moc zákonodárná, Obecná práva státních občanů, Státní práva, Soudní práva, Vojenství (branná povinnost).²¹

Pohled na vývoj vzdělávacího obsahu všeobecně vzdělávacích škol nám ukazuje, že za několik uplynulých desetiletí od školského zákona z r. 1869 nedošlo k podstatným změnám.²² Příkladem jsou *Osnovy učebné pro školy obecné s českým jazykem vyučovacím v Království českém* z roku 1915. V Příloha č. 2 naleznete obsah vyučovacích předmětů.

1.2 České školství v období 1918 – 1939

Nově vzniklá Československá republika převzala tzv. recepčním zákonem, první právní normou, kterou přijal Národní výbor československý 28. října 1918, celý právní řád a právní systém rakousko-uherské monarchie pro české země, a to včetně působnosti jednotlivých ministerstev. Pro ministerstvo školství byl ustálen název Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen MŠaNO). Definitivně byla správa školství v předmnichovském Československu upravena zákonem č. 292/1920 Sb. ze dne 9. dubna 1920. Kompetence

²⁰ KRÁLÍKOVÁ, M., NEČESANÝ, J., SPĚVÁČEK, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 120-128 s. 14-617-77.

²¹ *Nauka o rakouské ústavě ku potřebě učitelův a chovancův na průpravných učitelských*. Přeložil a vzdělal VYMAZAL, F. V Brně: V komisi knihkupectví Karla Winklera: Tiskem a nákladem Vil. Burkarta, 1878, ISBN (Váz.).

²² KRÁLÍKOVÁ, M., NEČESANÝ, J., SPĚVÁČEK, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 43 s. 14-617-77.

ministerstva školství byly značně rozsáhlé, v legislativní oblasti se připravovalo vše, co se vztahovalo ke školství. I v období předmnichovské republiky byly kompetence ministerstva nad národním školstvím (obecné školy, měšťanské školy, střední školy a odborné školy) realizovány prostřednictvím trojstupňovitého systému školních rad – zemských školních rad, okresních školních výborů a místních školních rad.²³

1.2.1 Ministři školství Československé republiky – Habrman, Dérer, Franke

Prvním ministrem školství se stal Gustav Habrman v letech 1918 -1920.²⁴ Gustav Habrman se narodil 21. ledna 1864 v České Třebové. Vyučil se soustružníkem a řezbářem. Velkou houževnatostí a vlastní pílí získal všeobecné vzdělání. Současně se od mládí věnoval politické činnosti. Za první světové války patřil k národnímu protirakousky orientovanému křídlu v české sociální demokracii. Udržoval spojení s T. G. Masarykem, od června 1918 byl členem Národního výboru a aktivně se zúčastnil na přípravách vzniku samostatné Československé republiky (dále jen ČSR).

Za nejzávažnější přínos Habrmanovy činnosti pokládáme formulování zásad československého školství a jejich realizaci. V březnu 1919 G. Habrman byl na návštěvě nezvěstické školy a na jeho počest v červnu 1937 mu byl za jeho osobní přítomnosti odhalen památník v parku před školou. O postavení pomníku se zasloužila místní sociální demokracie. Pomník byl dvakrát odstraněn - jednou za protektorátu (z obavy před likvidací nacisty v roce 1940), podruhé v 50. letech, kdy byl prohlášen za „sluhu buržoasie.“²⁵

V letech 1929 – 1934 se v pořadí desátým ministrem školství v Československé republice (1918 – 1939) stal Ivan Dérer. Tohoto ministra školství jsem si vybrala především proto, že to byl náš vzdálený příbuzný a také proto, že měl úzkou spojitost s Habrmanem. Pro bližší pochopení bych tedy krátce uvedla, jaké je v naší rodině spojení s panem Dérerem. Moje sestra se vdala za pana Jana Pasálka a jeho maminka Kateřina (tchýně mojí sestry) je vnučka Ivana Déreera. A teď už tedy konkrétněji k životu a působení pana Déreera.

²³ KUBAS, P. Mšmt od roku 1848 do současnosti. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2014-01-13. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z < <http://www.msmt.cz/ministerstvo/historie>>

²⁴ HOLÍKOVÁ, J. Ministři školství od roku 1848. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2013-07-22. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z < <http://www.msmt.cz/ministerstvo/ministri-skolstvi-od-roku-1848>>

²⁵ Památník Gustava Habrmana v Nezvěsticích. *Nezvěstice oficiální server obce*. [online]. 2012-09-25. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<https://www.nezvestice.cz/pamatnik-gustava-habrmana-v-nezvesticich/>>

Ivan Dérer se narodil roku 1884 v Malackách. Vystudoval práva na maďarské škole v Budapešti. Byl to doktor práv, politik a publicista. Za svůj život zastával funkce několika ministrů. Byl vlastenec po tatínkovi. Spolupracoval na vzniku Československa s Masarykem. Zasloužil se o rozvoj školství na Slovensku. Posílal tam české učitele, ale ti se nesetkali s dobrým ohlasem. Nejvíce to prý byli lidé věřící a faráři, kteří je tam nechťeli. Vždycky říkal, že Češi a Slováci jsou jeden národ. Na Slovensku nebyl oblíbený. Byl třikrát zavřený – za Rakouska-Uherska, za okupace nacisty a v 50. letech komunisty. Bydlel střídavě v Bratislavě, v Brně a v Praze. V Praze bydleli v úředním bytu s rodinou na Kadetce blízko Hradu. Na důchod se rozhodl zůstat v Praze, kde koupil v Hodkovičkách pozemek. Jeho syn tam následně postavil krásnou vilu, kde dodnes bydlí právě jeho vnučka Kateřina se svojí rozšířenou rodinou. Zemřel v Praze v roce 1973 a byl pochován na malebném hřbitově v Chuchli.²⁶ Svou práci jsem původně chtěla doplnit i nějakými tiskopisy po Dérerovi, ale při získávání informací o jeho životě mi bylo sděleno, že všechny jeho unikátní materiály byly darovány Památníku národního písemnictví. V Příloha č. 3 naleznete Dr. Ivana Déreera společně s Dr. Edvardem Benešem na jedné z návštěv v Bratislavě v roce 1936. V Příloha č. 4 dále uvádím vizitku Dr. Ivana Déreera.

Při řízení školství navazoval Dérer na Habrmana. Dérer si ho cenil nejen jako politicky spřízněného kolegu, ale i jako svého významného předchůdce v čele rezortu. Podle Déreera je s Habrmanovým jménem navždy spojen velký kulturní a duchovní převrat, který se odehrál na Slovensku po národním osvobození. Za jeho úřadování bylo slovenské školství radikálně odmaďarštěné a vrácené národu.²⁷

Předposledním ministrem školství, v pořadí dvanáctým byl Emil Franke. V této funkci působil od ledna 1936 do roku 1938. Narodil se ve Velkém Březně na Ústecku. Už na konci první světové války se podílel na vytvoření programu tehdejší Československé strany socialistické, za kterou působil na politické scéně až do prosince 1939. Franke byl několikanásobným ministrem v českých vládách. V době jeho působení v politice se na něj obrátila velkobřezenská česká menšina s prosbou, aby jí v silně německém prostředí pomohl vybudovat školu s českým vyučovacím jazykem. Franke oslovil slavného architekta Milana

²⁶ Rozhovor s Kateřinou ČERNOU, Hodkovičky, Praha 4, 3.3.2020.

²⁷ PEKNÍK, M. A KOLEKTIV. *Dr. Ivan Dérer politik, právník a publicista*. 1. vyd. Bratislava: Ústav politických věd SAV, 2010. 407 a 415s. ISBN 978-80-224-1168-4.

Baušku, aby školu vyprojektoval. Byla to tedy Státní obecná škola dr. Emila Frankeho. Místní si ryze českou školu moc neužili, protože ani ne rok po jejím otevření československé pohraničí zabrali Němci a do školy umístili své úřady.²⁸

1.2.2 Malý školský zákon z roku 1922

Nově zřízené MŠaNO vyhlásilo přípravu nového školského zákona. Hned po převratu byly zákonnou cestou vyřešeny nejpalčivější problémy – vzdělávání národnostních menšin, vyšší vzdělání dívek, celibát učitelek. Zákon o menšinových školách z roku 1919 umožňoval zřizování škol národnostních menšin v oblastech s převahou jinonárodního obyvatelstva. Ministerským výnosem z r. 1918 byl umožněn dívkám stejný přístup ke vzdělání jako chlapcům a z r. 1919 byl zrušen celibát učitelek.²⁹

Slibovaný školský zákon vydaný v roce 1922 nesplnil očekávání, protože řešil jen dílčí problémy – proto označován jako „malý“. Vztahoval se pouze k lidovým – obecným a měšťanským školám. Obnovil v plném rozsahu osmiletou povinnou školní docházku a povinný tělocvik pro dívky. Zavedl dva nové učební předměty – občanskou nauku a výchovu, ruční práce pro chlapce. Zavedl paritu mužů a žen v učitelských sborech a snížil počet žáků na jednoho učitele na šedesát.³⁰

Nevyřešil ani školskou soustavu v ČSR. Ta byla kritizována, že vznikla za dob monarchie a neodpovídá republikánským poměrům demokratického státu a požadavkům na výchovu a vzdělání svobodného občana. Bylo poukazováno na přílišné zábrany v průchodnosti mezi jednotlivými typy škol, zejména na těžkosti či nemožnosti přestupu z občanských (dříve měšťanských škol) na nižší a vyšší střední školy. Kritice čelil i tzv. vnitřní život škol.³¹

²⁸ SALAVOVÁ, M. Franke zařídil Velkému Březnu českou školu, té je letos 80 let. *iDNES.CZ/zpravodajství*. [online]. 2017-06-24. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <https://www.idnes.cz/usti/zpravy/vyroci-80-let-zakladni-skola-velke-brezno-mistni-rodak-ministr-emil-franke.A170620_2333954_usti-zpravy_vac2>

²⁹ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 232 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

³⁰ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 232 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

³¹ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 199 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

Vzdělávací soustavu ČSR zahrnující i školy tedy nadále určovaly Hasnerovy zákony z roku 1869.³² Existovaly školy obecné (nejméně pět školních roků) a občanské (měšťanské další tři roky), které poskytovaly dětem základní všeobecné vzdělání. Průpravou pro školy vysoké byly školy střední: reálka pro techniku, gymnázium pro univerzitu; reálná gymnázia a různé typy reformních středních škol se snažily sloučit přednosti obou, lycea (učiliště pro ženy); školy odborné – ty poskytovaly zvláštní vzdělání pro určitá zaměstnání (obchodní, průmyslové, hospodářské, lesnické, sladovnické atd.).³³ Jak vypadala školská prvorepubliková soustava, je zobrazeno na níže uvedeném obrázku č. 2.

Obrázek č. 2: Organizační struktura prvorepublikového školství

4 roky		vysoké školství a univerzity vyšší gymnázium střední odborné školství reálky učitelské ústavy	
3 – 4 roky	obecná škola	občanská škola	nižší gymnázium a reálky
5 let	obecná škola	občanská škola	

Zdroj: KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 199 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

1.2.3 „Příhodovská“ reforma

Kritikem vnější i vnitřní podoby prvorepublikového školství byl i docent pedagogiky na Karlově univerzitě Václav Příhoda. Dle Příhody dosavadní školský systém neodpovídal demokratické situaci státu. Kritizoval zaprvé, že dítě v deseti či jedenácti letech si musí zvolit školu, kterou bude navštěvovat, a zadruhé, že o volbě rozhoduje finanční a sociální situace rodiny. Takový výběr nepovažoval Příhoda za spravedlivý a demokratický.

V těchto úvahách dospívá Příhoda k plánu jednotné, vnitřně diferencované školy, kterou měla navštěvovat na prvním i druhém stupni celá populace. Dostatečný individuální rozvoj žáka měl být zaručen na druhém stupni principy diferenciací do větví (měšťanská,

³² KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 199 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

³³ DEJMEK, P. *Občanská nauka pro školy občanské*. V Praze: Státní nakladatelství, 1921.

reální, gymnaziální), volbou volitelných předmětů a zásadami individualizovaného učení. Škola proto musí být vnějšně jednotná, avšak vnitřně diferencovaná (zásada diferenciacce a individualizace).

Ministerstvo školství povolilo po dlouhých a intenzivních diskusích a období příprav k 1. září 1929 otevření několika pokusných reformních měšťanských škol. Pokusné školy měly do roku 1932/33 shromažďovat a analyzovat výsledky reformní činnosti, aby na jejich základě mohlo být odborně rozhodnuto o školské reformě a přistoupeno ke změnám československého školství. Více faktorů však zapříčinilo, že se tak nestalo.³⁴

1.2.4 Věstníky MŠaNO od roku 1919 do 1939

Pro získání historických fakt jsem se v této podkapitole rozhodla prostudovat především primární prameny, mezi které právě věstníky patří. Věstník je publikační sbírka podzákoných rezortních předpisů. Věstníky vydávají zejména některá ministerstva.³⁵ Ve věstnících jsou obsaženy ministerské výnosy, nařízení a zákony. V současné době české právo však termín výnosy již neuznává. Vzhledem k tomu, že informace o občanské nauce byly v tomto období obsaženy právě v níže uvedených výnosech, tak jsem se při jejich analýze soustředila především na pojmy jako je občanská nauka, výchova a učební osnovy.

V níže uvedených výnosech se zároveň prvně setkáváme se slovem občanská nauka a výchova, proto bych chtěla nejprve tento význam a původ slov objasnit. Pojem občanský souvisí s pojmy občan, občanství. Občan – plnoprávný příslušník určitého státu. Občanství mělo velký význam již v antických státech. Občanem mohl být jen svobodný dospělý muž (nikoli otrok). Pouze občan mohl být nositelem politických a majetkových práv, mohl zastávat úřednické funkce apod. Od dob velkých lidových povstání během 19. století se přiznává statut občana všem dospělým mužům a později i ženám. V současné době souvisí pojem občan s pojmem státní občanství tj. s příslušností k určitému státu.³⁶ Státní příslušnost

³⁴ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 205 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

³⁵ VETEŠNÍKOVÁ, E., *Právní slovník. Bezplatná právní poradna*. [online]. 2017-06-24. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<https://www.bezplatnapravniporadna.cz/ruzne/pravnicky-slovník/8955-vestnik-definice-vysvetleni-co-je-to-vestnik.html>>

³⁶ ŽALOUDEK, K., *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-75-3.

je jedním z hlavních znaků moderního státu.³⁷ A aby se občan uměl chovat v moderním demokratickém státu, měl by být k tomu vychován. Proto byl vybrán tento název, když se v roce 1922 zaváděl předmět občanská nauka. Nauka znamená vědní obor nebo souhrn vědomostí o určité oblasti. Výchova je cílevědomá vzdělávací činnost. Jejím cílem je připravit člověka pomocí učení a zprostředkování znalostí na jeho budoucí život.³⁸

Výnos č. 61 22. IV. O organizaci lidových kurzů občanské výchovy – stát nařídil pořádat bezplatné kurzy občanské výchovy v celé oblasti státu Československého, aby všechno obyvatelstvo bylo poučováno o významu republikánského zřízení, o působnosti a úkolech státu a obce, o právech a povinnostech občanů a o jejím sociálním spolužití. Úkolem je vychovávat občany pro republiku, především prohlubovat politické vzdělání a upevňovat mravní zdatnost jednotlivců. Kurzy budou organizovány způsobem nestranickým. V každém soudním okresu se vytvoří osvětový sbor okresní. Pořadatelským střediskem je sídlo okresního soudu. Malá města mohou mít malý osvětový sbor, velká města několik sborů – dle potřeby. Schůze se mají konat aspoň dvakrát do roka. Obec opatřuje kurzům místnosti, které budou upravovány pro přednáškové účely. Řečníkům se doporučuje, aby mluvili způsobem přístupným nejširším vrstvám.³⁹

Výnos č. 130 9. X. O přípravě přednášejících pro lidové kurzy občanské výchovy – MšaNO oznamuje a vyzývá výnosem všechny okresní sbory osvětové, aby rozhojnily počet řečníků pro lidové kurzy a aby prohloubily jejich vědomosti o novotách zaváděných ve veřejném zřízení republiky. A aby uspořádaly několikadenní kurzy na přípravu přednášejících, protože vědecky kvalifikovaných instruktorů není nadbytek.

Výnos č. 111 29. VIII. O vyučování občanské nauce na školách obecných a občanských – v nejbližší době budou vypracovány nové ústavní zákony československé republiky. Úkolem lidového školství ve státě demokratickém je vychovat nejširší vrstvy lidové a připravit je na vládu demokratickou, poskytnout jim všeobecné vzdělání jako poučení o mravní, sociální a hospodářské podstatě státu, o jeho organizaci, o právech a

³⁷ RYNEŠ, V. *Národ a stát v českých dějinách*. Nakladatelství Epoque, Praha 2018. 106 s. ISBN 978-80-7557-166-3.

³⁸ Co je to. *Superia.cz*. [online]. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<https://cojeto.superia.cz/psychologie/vychova.php>>

³⁹ VĚSTNÍK MŠaNO 1. června 1919. Výnos č. 61 (č. 13.878,22. IV. 1919). Tiskem státního školního knihoskladu.

povinnostech občanských, o moderních proudech a hnutích společenských, které určují další vývoj sociální v nejširším smyslu. Škola má vychovávat příští uvědomělé občany a pěstovati občanské ctnosti. Toto vyučování a výchova se zahrnují pod název „občanská nauka“. Výnos vyzývá odborníky a učitele, aby uvážili, zda má být zavedena občanská nauka do škol jako další předmět a žádá učitelstvo, aby věnovali této výuce zvláštní pozornost a mohli využít i učivo z hodin dějepisu. A také aby byla vyznačena na vysvědčeních a na všech školních tiskopisech.⁴⁰

Ve věstníku 1920 – 21 MŠaNO vypisuje soutěž na osnovy občanské nauky a mravouky pro školy obecné a měšťanské a pro jednoroční kurzy. V navržených osnovách jsou uvedeny 2 hodiny týdně, učební látka určená 1. třídě má být zařazena do prvouky, při výběru látky dbát na všech stupních průměrného duševního vývoje a chápavosti žactva. Návrhy měly být následně zaslány na Pedagogický ústav J.A. Komenského v Praze, přičemž třem návrhům měla být udělena cena po 600, 400 a 300 Kč.⁴¹

Výnos č. 64 11. IV. Vyhlašují se učební osnovy občanské nauky a výchovy pro školy obecné, občanské a pro jednoroční kurzy při školách občanských – zde jsou napsány poznámky didaktické, jak má vypadat vyučování občanské nauky. Zabývá se formami, postupy, cíli, obsahem a rozsahem, metodami a zásadami vyučování. Školským zákonem ze 13. července 1922 byla zavedena občanská nauka a výchova do škol. Je to povinný předmět, který má obsahovat: základní poznatky o demokratickém státě, o republice Československé, o jejich státních a občanských zřízeních a o jejich duchu, vychovávat k lásce k národu, ke vzájemné snášenlivosti, úctě a lásce. Učitelstvu je zakázáno dotýkati se nepřátelsky při vyučování kteréhokoliv přesvědčení a národnosti. Předmět má dvojí úkol: naukový a výchovný. Naukový pro lepší chápavost žáků podávat učivo logicky utříděné. Pro výchovný se zaměřuje na praktický ráz. Učitelé by měli vychovávat zkušenostmi ze skutečného života a navazovat na zájmy žáků. Vždy dbát na to, jak vyučovat na nižším, středním a vyšším stupni (bude blíže vysvětleno v části učební osnovy), dále dbát na věkové období dítěte, duševní vývoj dítěte, brát zřetel na rozumový obzor žáka a jeho citovou stránku, konat výchovné besedy, procházky do přírody, do místních ústavů a podniků, snažit se vzbudit

⁴⁰ VĚSTNÍK MŠaNO 15. září 1919. Výnos č. 111 (č. 137.581, 29. VIII. 1919). Výnos č. 130 (č. 45.521, 9. X. 1919.) Tiskem státního školního knihoskladu.

⁴¹ VĚSTNÍK MŠaNO Ročník III. 1920-21. Praha 1921. Tiskem státního nakladatelství.

lásku k tomuto předmětu, využívat časových událostí např. narozeniny T.G. M., prezidenta republiky, učitel se má snažit zdokonalovat sám sebe „*Učitel musí býti živým příkladem všech občanských ctností, k nimž má vésti své svěřence*“. Tyto učební osnovy se vyhláší na tři roky a sbory učitelské podají zprávu do konce února 1926 okresním školským výborům, jak vyhovuje vyučování nového předmětu a jakých výsledků bylo dosaženo.⁴²

Výnosem č. 54 z roku 1926 se prodlužuje platnost učebních osnov občanské nauky a výchovy pro školy obecné, občanské a pro jednorochní kurzy při školách občanských. Od počátku šk.r. 26/27 má být nadále vyučováno podle učebních osnov z roku 1923, přihlížet se má ustavičně k místním poměrům, k duševní vyspělosti žactva, učitelé mohou rozšířit nebo zkrátit osnovy podle okolností.⁴³

1.2.5 Učební osnovy od roku 1920 do 1939 pro občanskou nauku a výchovu

Učební osnovy v této podkapitole jsou uvedeny nejen jako součást věstníku, ale rovněž jako samotně v knižní podobě.

- Učební osnovy z Věstníku MŠaNO z roku 1923
 - *Osnova pro školy obecné*

I. stupeň nižší, školní rok 1. – 3., předmět je vyučován týdně 2 hodiny, učivo se zařazuje na nižším stupni do prvouky k učivu prvoučnému (domov, škola, obec, okolí), účelem je aby si žák osvojil dobré zvyky, ukázněného žáka po stránce rozumové, citové a hlavně volní. Obsah učiva: Rodina a škola, Péče o zdraví, Chování (chovat se slušně), Příroda (upozorňovat na krásu přírod), Obec (jaké jsou úřady a úředníci).

II. stupeň střední, školní rok 4. – 5., předmět týdně 2 hodiny, učivo zařazeno k učení vlastivědného (o domově a vlasti). Obsah učiva: Domovina, Národ, Vlast, Zdraví, Chování (nevtírej se, jak se chovat ve společnosti, šať se prostě), Společnost, Vzdělání (nevědomost – nejhorší nepřítel), Příroda (okrašlování obce), Zařízení státní a občanská, ve cvičení: práce na zahradě, stromkový den.

⁴² MŠaNO. Výnos č. 64 (č. 44.457-I, 11. IV. 1923). Věstník Ročník V. Praha: Tiskem a administrací státního nakladatelství, 1923.

⁴³ MŠaNO. Výnos č. 54 (č. 27.080-I, 26. VI. 1926). Praha: Tiskem a administrací státního nakladatelství, 1926

III. stupeň vyšší, školní rok 6. - 8., týdně 2 hodiny, učivo se zařazuje do občanské nauky, účelem je, aby žák vypěl v řádného občana republiky a účinného člena lidské společnosti. Obsah učiva: Národ a společnost (sociální nerovnosti a úsilí o jejich vyrovnání, vlastenectví), Zdraví, Práce (poctivá práce, dobře hospodařit), Vzdělanost, Občanské ctnosti, Lidskost (úcta k člověku), Příroda (pochopit účel a jednotu přírody), Zařízení občanská a státní, ve cvičení: školní samospráva, vést žáky k tomu, aby si založili deník a zapisovali si své činy.

○ *Osnova pro školy občanské*

Předmět vyučován týdně 2 hodiny v každé třídě. Účel učiva se osnuje samostatně, navazuje na učivo středního stupně školy obecné. Úkolem je, aby žák vypěl v řádného občana republiky a účinného člena společnosti lidské. Okruhy jsou stejné jako ve škole obecné a jsou rozděleny na I., II., III. třídu. Např. I. třída - Národ a společnost, Rodina, Společenské útvary, II. třída – Společenské vrstvy, Sociální nerovnosti, III. třída - Národ, Vlastenectví, ve cvičení: školní samospráva, zavést Knihu života – zápisky žáků týkajících se jejich mravního života, vánoce sirotkům, slepcům, zmrzačeným, pořádání besed, přednášek, výlety na památná místa, do přírody.

○ *Osnova pro jednoroční kursy při školách občanských*

Určena pro IV. ročník, 2 hodiny týdně. Cíl tohoto stupně zůstává stejný jako pro školy občanské, probrané učivo se doplňuje, prohlubuje a rozumově zdůvodňuje. Vyučování směřuje k tomu, aby žáci pochopili vývoj a příčinnou souvislost ústrojí společenských jevů, a aby si utvořili svůj světový názor. Učivo je rozděleno do okruhů: Společnost (národy, lidské společnosti), Stát, Československá republika, Mezinárodní postavení Československé republiky, Hospodářské a sociální úkoly státu (celní a daňová politika státu), Kultura a civilisace.⁴⁴

- Normální učebné osnovy v knižní podobě pro školní roky 1930 – 1933

Výnosem MŠaNO ze dne 6. května 1930 se upravují normální učebné osnovy pro školy obecné (1'udové) v zemích České, Moravskoslezské a Slovenské. Ministr školství vyslechl

⁴⁴ MŠaNO. Věstník. Ročník V. Praha: Tiskem a administrací státního nakladatelství, 1923, s. 210 – 218.

znalce školství, měnil a doplnil školské zákony z roku 1922 o školách obecných a občanských. Místní porady učitelské vypracují podle normálních učebných osnov podrobné učební osnovy, dohodnou se o nich podle jednotlivých druhů škol za vedení příslušného školního inspektora, tak aby byly jednotné. Zákon ustanovuje, aby tyto učební osnovy platily i pro území Podkarpatoruské.

V úvodním ustanovení knižních osnov pro školní roky 1930 – 1933 je uvedeno, že je potřeba osnovami sjednotit výchovu a vyučování mládeže novým vymezením a rozvržením učiva a umožnit každému průměrně nadanému žákovi projít všemi stupni obecné školy. Hlavně nabýt základního vzdělání. Školní výchova a vyučování má posilovat vývoj mravní osobnosti žákovi, usnadňuje klidný vrůst mládeže do soudobé kultury a společnosti dospělých lidí. Škola je součástí společenského ústrojí národního, státního a lidského, proto má vychovávat ke kulturním a mravním cílům, za kterými jde národ, stát a lidstvo. Novými osnovami si vytvořit činnou školu, aby žáci nenabývali poznatkům pouhým pamětným učením. V žákovi probudit součinnost a vynalézavost, vést žáky, aby vlastní prací nabývali trvalých vědomostí a dovedností potřebných pro život. Škola nedává žákům hotového učiva, žáci se ho zmocňují vlastní prací. Školní vyučování má přihlížet k duševnímu vývoji žáka a přizpůsobovat zvláštním schopnostem, tedy individualizovat. Zdraví je podmínkou zdravého vývoje mládeže – upravit rozvrh hodin, aby se dosáhlo zamýšleného cíle. Do odpoledních hodin rozvrhnout tělesnou výchovu, ruční práce a zpěv. Učitel by měl znát žákův domov. Vyučovací metoda je svobodná v mezích zákonů, které určují přirozený vývoj mládeže. Je nutné, aby učitelstvo stále studovalo odbornou literaturu, aby porovnávalo pokroky ve školní praxi.

Občanská nauka je jeden předmět, má úkol výchovný a naukový, podává žactvu základní poznatky o republice Československé, vychovává mládež v uvědomělého demokratického republikána se šlechetnou povahou. Výchovné úsilí občanské nauky a výchovy splývá s výchovným cílem obecné školy a proniká všemi učebními předměty. Na nižším stupni splývá s prvoukou a dává jí převážně výchovný ráz. Na středním stupni splývá s vlastivědou, má společný naukový rámeček, z výchovných podnětů se doporučuje užít podněty ze života žákova a denních událostí. Na vyšším stupni se učivo osnuje do předmětu občanská nauka a výchova. Žactvo se poučuje o zřízení rodinném, o zřízení v obci, okrese,

zemi, státě a o mezinárodních zřízeních. V tomto období pohlavního dospívání potřebuje dítě zvláště zvýšeného zájmu, bedlivé pozornosti a individuálního působení po stránce výchovné. Na všech stupních se doporučuje konat třídní besídky, společná školní shromáždění (výročí, narozeniny prezidenta atd.). Škola má tvořit výchovnou jednotu s domovem žactva, proto jsou pořádány besídky s rodiči. Učivo, které se vyučuje, se má procvičit prakticky, nedoporučuje se mechanické memorování učiva a plané moralizování, neboť se mívá účinkem. Je nutné uplatňovat i žákovskou samosprávu.

Žactvo se rozděluje do tříd a oddělení podle tříd a stupňů učiva. Nižší, střední a vyšší stupeň, jednotřídní až osmitřídní školy dílné a nedílné. Účel a rozvrh hodin občanské nauky a výchovy zůstává stejný jako učebné osnovy z roku 1923.⁴⁵

1.2.6 Učební plány z roku 1932 – 1934 pro občanskou nauku a výchovu

Učební plány z těchto let se vytvářely podle Normálních učebních osnov z roku 1933. Z publikace *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích* jsem zjistila, že ve školách obecných a občanských (měšťanských) se vyučovalo náboženství dvě hodiny týdně a občanská nauka a výchova pouze jednou týdně. Pokusné diferencované školy měšťanské měly občanskou nauku a výchovu 1 hodinu, náboženství se nevyučovalo. Střední všeobecně vzdělávací školy (gymnázia, reálky, reálná gymnázia, reformní reálná gymnázia) vyučovaly pouze náboženství a to v rozsahu 2 hodin týdně. Pokusné soukromé školy III. stupně (typ vyšší čtyřleté reálky) neměly, ani náboženství ani občanskou nauku a výchovu.⁴⁶

1.2.7 Učebnice občanské nauky a výchovy od roku 1920 do 1939 pro školy obecné a občanské (měšťanské)

V této podkapitole bych Vám přiblížila obsah šesti vybraných učebnic občanské nauky a výchovy, které jsem si náhodně vybrala. Konkrétně se jedná o tyto učebnice: *Stručná občanská nauka československá*, *Děti Marcelovy*, *Mladý republikán*, *Občanská nauka*, *Občanská nauka a výchova* a *Na cestu životem: Základy občanské nauky a výchovy Díl. II.*⁴⁷

⁴⁵ MŠaNO. *Normální učebné osnovy pro školy obecné (l'udové) pro školní roky 1930-31, 1931-32, 1932-33.* Výnos MŠaNO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I. Praha: Státní nakladatelství. 1930. Čkm. 595/39.

⁴⁶ KRÁLÍKOVÁ, M., NEČESANÝ, J., SPĚVÁČEK, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích.* 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 130-141 s. 14-617-77.

⁴⁷ CAHA, A. *Na cestu životem: Základy občanské nauky a výchovy.* Brno: Dědictví Havlíčkovo, 1923.

Téměř ve všech výše uvedených učebnicích bychom našli témata jako je např.: Rodina (význam rodiny), Domovina, Národ a společnost, Obec, Obecní a okresní zastupitelstvo, Stát (základní poznatky o demokratickém státě), Vláda (o republice Československé), Prezident, Zařízení státní a občanská, Školství a národní osvěta, Národní obrana, Zemědělství, Příroda, Průmysl a jeho pomocníci (příroda a průmysl, vodní cesty, úprava řek), Obchod, Doprava, Finance (finanční rozpočet, blahodárnost daní), Péče o zdraví, Sociální péče (význam společnosti, společnost barbarská a civilizovaná, úsilí o zdokonalení, práce a žebrota, úkoly dobročinnosti), Společenské vrstvy, Spravedlnost, Lidskost (od občana k člověčenstvu, věčný mír), Bůh a náboženství, Práce, Občanské cnosti a občanská vzájemnost, Práva a povinnosti občanů, Vzdělanost, Chování, Vlast a Vlastenectví.

Základem pro všechny učebnice byly dále podobné demokratické hodnoty, mezi které patří např.: svoboda, pravda, spravedlnost, vlastenectví. Úkolem a cílem bylo vychovávat uvědomělé občany, pěstovat občanskou ctnost, vychovávat žáky v pravé vlastence a lásce k lidstvu, úctě k národu, jak se stát mravnými lidmi a být dobrým člověkem a připravit na vládu demokratickou.

Při výchově žáků mohla posloužit i Desatera pro republikánskou mládež z Mladého republikána:

Desatero pro republikánskou mládež:

- 1. Miluj své rodiče a sourozence! Láska tvá naučí tě jednati tak, abys byl zachovatelem klidu v rodině.*
- 2. Miluj spolužáky, kteří se stanou tvými druhy v práci a v životě! – Bud' vděčen svým učitelům!*
- 3. Posvět každý den nějakým dobrým činem a vlídným chováním!*
- 4. Cti počestné lidi – měj úctu k člověku – ale nehrb se před nikým!*
- 5. Neměj v nenávisti a neurážej bližního! Nemsti se! Práva svého braň důstojně!*

6. *Nebud' zbabělcem! Chraň slabých a miluj zákon, právo a spravedlnost!*
7. *Pamatuj, že vše dobré pochází z práce. Pracuj proto usilovně a rád pro blaho své i jiných!*
8. *Pozoruj a mysl, abys vyzvěděl pravdu! Neklamej sebe, ani jiných!*
9. *Neuděluj názvu vlastence člověku, který nenávidí jiných národů, nebo jimi opovrhuje, nebo touží po válce!*
10. *Pracuj, jak tvé schopnosti a tvé příští povolání dovolí k tomu, aby žili jednou všichni lidé ve štěstí a v míru jako bratři!*⁴⁸

Nejvíce obsahově podobné jsou si především z výše uvedených učebnic *Stručná občanská nauka československá* a *Děti Marcelovy*. Autorem první učebnice je profesor Chlumský a autorem druhé učebnice je G. Bruno. Profesor Chlumský ve své učebnici *Stručná občanská nauka československá* porovnává francouzský život s životem v Československu.⁴⁹ Francií byl velmi ovlivněn, neboť zde strávil část svého života. Po delší době bytí zde si uvědomil, jak podobné jsou hodnoty francouzské těm československým, a proto nechal učebnici *Děti Marcelovy* přeložit do češtiny. Cílem učebnice *Děti Marcelovy* bylo vychovávat žáky do praktického života, tak jak tomu bylo ve Francii, neboť francouzský žák vychází do života ozbrojen s praktickým rozhledem.⁵⁰

Z výše uvedených učebnic mne nejvíce zaujal *Mladý republikán*, neboť se jedná o tzv. listy než o typickou učebnici. Jednotlivé listy nejen že obsahovaly básně, citace a krátké ukázky textů známých autorů, ale navíc jsme zde mohli nalézt větší množství obrázků a fotografií.⁵¹ Úkoly v pracovních listech byly rozmanitější a z mých zkušeností zřejmě nutily žáky se výuky zúčastnit aktivněji, než tomu bylo při úkolech z učebnic. V dnešní době bych listy z *Mladého republikána* asi nejvíce připodobnila k pracovním listům.

⁴⁸ LEDR, J. HORČIČKA, J. *Mladý republikán: listy z občanské nauky a výchovy pro československou mládež*. Díl 6. pro 8. a 9. školní rok. Praha: Unie, 1924.

⁴⁹ CHLUMSKÝ, J. *Stručná občanská nauka československá: jako příloha a doplněk ke knize Brunově Děti Marcelovy*. Praha: Nakladatelství B. Kočího, knihkupectví v Praze-I., Masarykovo nábř. 14., 1920.

⁵⁰ BRUNO, G., *Děti Marcelovy: Praktická nauka o dobru a životě občanském*. Praha: B. Kočí, 1920.

⁵¹ LEDR, J. HORČIČKA, J. *Mladý republikán: listy z občanské nauky a výchovy pro československou mládež*. Díl 1. pro 2. a 3. školní rok. V Praze: Unie, 1924.

Učebnice Občanská nauka od Petra Dejmků je obsahově velmi podobná všem výše uvedeným učebnicím. Nicméně se od nich přeci jen trošku odlišuje jedním zajímavým tématem, kterým je Gentleman. Tímto slovem označovali Angličané muže po každé stránce dokonalého. V té době velmi řídké používané slovo, které však postupem času rychle zdomácnělo a u všech vzdělaných národů světa je tímto výrazem nazýván člověk jemných mravů, bytost dokonalá a krásná v každém směru.⁵²

1.2.8 Vyučovací metody občanské nauky a výchovy

Ve výnosu z roku 1919 se dočteme, že ministerstvo žádá učitelstvo, aby věnovali výuce občanské nauky zvláštní pozornost. Každý učitel využívá rozdílných metod, jak dosáhnout výukových cílů. K tomu mu pomáhají různé vyučovací metody a publikace. Vybrala jsem 2 příručky o Metodice občanské nauky a výchovy od profesora Soukupa. Profesor Soukup byl pedagog, filozofující publicista a veřejný pracovník. Svou životní dráhu ukončil jako profesor Státní průmyslové školy v Praze - Smíchově. Jako publicista se rozběhl do několika směrů: etika, filozofie a mravní soustava. Zabýval se rovněž problematikou rodinné výchovy a sociologie dítěte. Několik prací věnoval metodice výuky cizím jazykům, dějepisu, zeměpisu, občanské, mravní a branné výchovy.⁵³

- Metodika občanské nauky a výchovy (díl 1.)

Příručka je vypracována na základě úředně vydaných osnov z roku 1923 pro základní všeobecné vzdělání. Metodikou chce ukázat cestu, jak nejlépe vyučovat. V obsahu najdeme 17 kapitol, ty jsou rozděleny na část naukovou a na část výchovnou. V úvodu autor připomíná nový školský zákon a některé vybrané paragrafy kritizované poslaneckou sněmovnou a senátem. Zmiňuje zde i nejpálčivější otázku tehdejšího československého národa, kterou byla výchova mravní. Hluboký pokles mravnosti způsobený světovou válkou bylo nutné co nejdříve odstranit, a to bylo úkolem československého učitelstva. Učitelé si měli vzít vzor z ciziny např. z Francie, neboť tam už byla zavedena mravouka občanská, nikoliv církevní a dále také to, že školství má vést výhradně stát. V části naukové najdeme, jaké pomůcky by měli učitelé používat – knihy, plakáty, diagramy, výroční zprávy, obrazy,

⁵² DEJMEK, P. *Občanská nauka pro školy občanské*. V Praze: Státní nakladatelství, 1921.

⁵³ *Slovník českých filozofů – Soukup František Alois*. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Katedra filozofie.[online]. [cit. 2020-25-03]. Dostupné z < <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/soukpf.html> >

mapy, památky v okolí, jízdní řády a tarify železniční. Nezapomínáme na významná jubilea a všechno, co usnadní žákům pochopit probíranou látku. V části výchovné, konkrétně v kapitole o Metodách občanské výchovy se autor zmiňuje o tehdejších sporech, které se týkaly vhodnosti aplikace metod. Nakonec byly zavedeny metody příležitostné a výchovné. Spor byl dále veden ohledně známkování, zda klasifikovat část naukovou, nikoli výchovnou. Podle základních osnov se učitel řídí věkem a vyspělostí žáka. Dle autora je učivo dobře rozděleno do tří stupňů. Na nižším stupni zdůrazňuje praktický ráz a metodu příležitostnou, na středním stupni se již tvoří obecné představy a pojmy. Doporučuje učitelům, jak například vyučovat téma Láska mateřská – používat směr historický: přečíst báseň, vyprávět příběh o lásce, otázky a rozhovory o mamince; směr přírodovědný: pozorovat zvířata, jak se starají o své mladé, otázky a rozhovory o tom, jak pečuje matka o děti; směr psychologický: dítě nepříjde do školy, protože mu stůně matka, jak se o ni postará. Poslední kapitolou v příručce je Návrh podrobného rozdělení učiva pro školu obecnou a měšťanskou na jednotlivé měsíce. Jde o rozdělení dle osnovy vydané ministerstvem školství a národní osvěty, konkrétně výnosem z 11. dubna 1923. V současné době bych je přirovnala k dnešním učebním plánům, které musíme předkládat vedení školy na začátku každého školního roku pro jednotlivé ročníky. Učivo je v plánech rozloženo po celý školní rok, je zde i podrobněji rozepsáno, co se bude učit každý měsíc. Domnívám se, že na tehdejší dobu učební plány byly v této podobě velmi důmyslně propracované.⁵⁴

- Metodika občanské nauky a výchovy (díl 2. praktický)

Příručka je opět od profesora Soukupa, díl 2. praktický z roku 1929, nazvaná Lež a škola. Jde o pokračování předešlé metodiky, která se zabývá především pojmy pravda a lež a dále zde rozebírá jednotlivé hlavní předměty. V předmluvě se Soukup zamýšlí nad zavedením předmětu občanské nauky. Soukup chtěl již od začátku zavést vyučování příležitostné. Po zkušenostech z praxe konstatuje, že nový předmět si nenašel mnoho přátel, že výchova mravní ustupuje nauce o státním zřízení, takže se skutečně stává jen naukou občanskou. Vyčítá učitelům, že se věnují pouze nauce, ne vyučování příležitostného. Nabádá učitelstvo, aby se vzdělávalo a studovalo otázky etické, proto se monografie zabývá v této

⁵⁴ SOUKUP, F. A. *Metodika občanské nauky a výchovy: na základě úředně vydaných osnov*. Díl I. Všeobecný. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1923.

1. části základním mravním jevem - a to lži. Učitel potřebuje vědět, za jakých podmínek dochází k dětské lži, jaká je její podstata a jaké prostředky aplikovat k jejímu zamezení. Je důležité považovat za koncentrační bod výchovu mravní a učinit školu dílnou lidskosti. V kapitole Pravda se autor snaží tento pojem vysvětlit dle jednotlivých hledisek. V části Dítě a lež se praví, že děti nejsou rozenými lháři, že jsou přirozeně upřímné a přetvářka je pro děti neznámou věcí. Autor v závěru shrnuje, že výchova mravní musí být vždy a všude integrující částí učitelovy činnosti a že životní otázkou našeho národa je otázka mravnosti. Ve vzdělání zaujímáme jedno z předních míst, a proto bychom se měli pokusit být v mravnosti v první řadě.⁵⁵

1.3 Německý fašismus na našich školách v letech 1939 - 1945

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava 15. března 1939 bylo české školství bezvýhradně podřízeno Velkoněmecké říši. Protektorátní Ministerstvo školství a národní osvěty se stalo nástrojem prosazování nacistické germanizační a odnárodňovací politiky v českém školství, která směřovala k jeho postupné likvidaci.⁵⁶ Záměrem říše bylo zavést do škol fašistickou ideologii a vymýtit české dějinné povědomí.⁵⁷ Učitelé a studenti všech českých škol, kteří bojovali proti fašismu, byli pronásledováni a vězněni. Mladší učitelé byli posíláni na nucené práce do Německa. Středoškolští profesori a školní inspektoři byli školeni ve zvláštních kurzech, aby se stali šířiteli říšskoněmecké myšlenky.⁵⁸

1.3.1 Protektorátní ministři školství

Ministři byli celkem dva: Jan Kapras a Emanuel Moravec. Prof. JUDr. Jan Kapras zastával ministerské funkce hned dvakrát – poprvé ve složitém období po Mnichovu v prosinci 1938, podruhé v protektorátní vládě Eliášově od března 1939 až do ledna 1942. Byl českým právním historikem, politikem a pedagogem. Dějiny českého práva jsou neodmyslitelně spjaty s jeho jménem. Kapras měl v protektorátní vládě obzvlášť těžkou

⁵⁵ SOUKUP, F. A. *Metodika občanské nauky a výchovy*. Díl II. Praktický, Část I. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1929.

⁵⁶ KUBAS, P. Mšmt od roku 1848 do současnosti. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2014-01-13. [cit. 2020-25-03]. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/historie>>.

⁵⁷ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 235 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

⁵⁸ KRÁLÍKOVÁ, M., NEČESANÝ, J., SPĚVÁČEK, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 67 s. 14-617-77.

pozici, protože jedním z předních plánů nacistů bylo zlikvidovat vysokoškolské a středoškolské vzdělání. Vysokoškolské vzdělání se nacistům po 17. 11. 1939 skutečně podařilo zlikvidovat. Kaprasovi se však na podzim roku 1941 podařilo od uzavření ochránit alespoň školy středoškolské.⁵⁹

Po Kaprasovi stanul v čele ministerstva školství do roku 1945 nechvalně proslulý představitel kolaborace s nacistickým režimem Emanuel Moravec. Stal se nástrojem nacistické politiky na školách v českých zemích. Před Mnichovem vysoký štábní důstojník, za okupace zrádce svého národa. Spolu s českým lékařem pravicovým extremistou F. Teunerem se snažil o převýchovu české mládeže k říšské myšlence v tzv. Kuratoriu pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, které organizovalo povinnou službu mládeže a vydávalo aktivistický časopis Zteč.⁶⁰ Kuratorium byla mimoškolní organizace zaměřená na výchovu české mládeže ve věku od 10 do 18 let. Odhaduje se, že do povinných akcí byla zapojena asi polovina českých chlapců a děvčat, narozená mezi roky 1925 - 1935.⁶¹

1.3.2 Školy a učebnice v době Protektorátu

Školy byly vystaveny ideologickému tlaku a zásahům do vzdělávacích obsahů. Postupně bylo zakázáno používat 283 učebnic. Všechny učebnice byly zrevidovány, „nevhodné“ části textu začerňovány,⁶² vytrhávaly se stránky z atlasů.⁶³ Povinné vyučování němčiny bylo nařízeno již od 1. ročníku obecné školy ve všech třídách a naproti tomu bylo omezeno vyučování českého jazyka, dějin naší literatury, dějepisu a zeměpisu. Bylo zakázáno vyučovat všemu, co připomínalo starou českou slávu.⁶⁴

Lidové školy byly reformovány v duchu říšské praxe. Pětiletá obecná škola byla zkrácena na 4 roky; do měšťanských škol přezvaných na školy hlavní (staly se z nich školy

⁵⁹ KDO BYL KDO v našich dějinách ve 20. století. *Vláda České republiky*. [online]. [cit. 2020-25-03]. Dostupné z <<https://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=45320>>

⁶⁰ ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 334 s. 14-406-83.

⁶¹ *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. [cit. 2020-25-03]. Dostupné z <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kuratorium_pro_v%C3%BDchovu_ml%C3%A1de%C5%BEE_v_%C4%8Cech%C3%A1ch_a_na_Morav%C4%9B>

⁶² DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 235 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

⁶³ SYŘIŠTĚ, I. *Vybrané problémy z dějin české školy*. (přednáška) Praha: PedF UK, 8. 10. 2016

⁶⁴ KRÁLÍKOVÁ, M., NEČESANÝ, J., SPĚVÁČEK, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 67 s. 14-617-77.

výběrové) postupovalo pouze 35% žáků obecných škol. Ostatní děti měly dokončit docházku v obecné škole.

Od roku 1941/1942 existovaly pouze dva typy střední školy, a to v podobě gymnázia reálného a klasického (pouze pro chlapce). Na dívčí reálná gymnázia byla místo latiny zavedena praktická příprava na budoucí roli žen a matek. Počet gymnázií byl redukován, naopak vzrůstal počet odborných škol vzhledem k jejich praktickému zaměření.⁶⁵

1.3.3 Učební osnovy vydané v červenci 1939

Výnos MŠaNO ze dne 27. července 1939 vyhláší „*Normální učební osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednoroční učební kurzy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě.*“⁶⁶ Výnos oznamuje, že učební osnovy z roku 1923 se upravují a doplňují. Podle těchto osnov se má vyučovat od počátku školního roku 1939/1940 ve všech postupných ročnících, třídách a kursech. Normální učební osnovy obsahují učivo jen v hlavních rysech a vždy na dobu jednoho roku. Je zapotřebí, aby každá škola vypracovala osnovy podrobněji za vedení příslušných školských inspektorů a aby byla zachována ve školním okrese žádoucí základní jednota. Úkolem obecných a měšťanských škol je dát výchově a vyučování mládeže jednotný základ v duchu národním a křesťanském.⁶⁷

Vlivem narůstajících projevů nacistické ideologie začalo docházet ke změnám ve vzdělávacím obsahu. Dokladem jsou výše uvedené učební osnovy s porovnáním učebních osnov z období 1923 - 1930. První změnu můžeme pozorovat již v nadpisu výnosu, kde už není napsáno „s českým vyučovacím jazykem a v zemích Českých, Moravskoslezských a Slovenských. Významnější změnou bylo postupné vylučování demokratické tradice a obecné mravní zásady, ke kterým přibyla výchova ke společenskému chování. Další rozdíl pojmu z činné školy na pracovní školu. Zachováno je pouze propojení občanské nauky a výchovy na nižším stupni s prvoukou a na středním stupni s vlastivědou. Na vyšším stupni je část výchovná samostatným předmětem a věnuje se soustavně mravní a společenské

⁶⁵ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 235 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

⁶⁶ VĚSTNÍK MŠaNO 27. července 1939. Výnos č. 61 (č. 98.000-I.). Nákladem Státního nakladatelství v Praze. 1939.

⁶⁷ VĚSTNÍK MŠaNO 27. července 1939. Výnos č. 61 (č. 98.000-I.). Nákladem Státního nakladatelství v Praze. 1939.

výchově žactva s dotací 1 hodiny týdně. Část nauková (základní vědomosti o státních a občanských zařízeních, o občanských právech a povinnostech) je zařazena do zeměpisu.⁶⁸

1.4 Československé školství v období let 1945 - 1989

Na území osvobozeného Československa byla Ústavním dekretem prezidenta republiky č. 1/1945 Sb., o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné, obnovena činnost nejvyšší instance školské správy – Ministerstva školství a osvěty.⁶⁹ Z původního názvu MŠaNO se vypustilo slovo národní. Úcta k národu a ke všemu českému se zkrátka pomalu vytrácela a naopak se začalo vytvářet přátelské spojení k Sovětskému svazu socialistických republik (dále jen SSSR).

V letech 1945 - 1989 působil na ministerstvu školství celkem 16 ministrů. Zmínila bych se stručně pouze o jednom z těchto ministrů, který se do české historie zapsal jako velmi kontroverzní osobnost. Byl jím Zdeněk Nejedlý. Stal se tedy prvním ministrem školství a osvěty v osvobozené republice. Náš přední vědec, kulturní pracovník, erudovaný historik, jeden z nejlepších znalců našich dějin a kultury a přední činitel Komunistické strany Československa (dále jen KSČ). Ve své funkci ministra, Nejedlý pečoval o rozvoj muzejnictví a knihovnictví, o ochranu kulturních památek, o budování národních památníků (Muzeum A. Jiráka a M. Alše, Betlémská kaple) a o uchování živé národní tradice (Jiráskovo dědictví, Smetanova Litomyšl apod.).

Odborným poradcem ministerstva školství byl jmenován profesor pedagogiky Univerzity Karlovy Václav Příhoda.⁷⁰ Reformátor československého školství před druhou světovou válkou. Jeho cílem bylo vybudovat jednotnou vnitřně diferencovanou školu, což se mu nepodařilo ani po osvobození. O reformě Příhody jsem se již zmínila v podkapitole pod názvem „Příhodovská“ reforma.

První činy vlády vedly k okamžité obnově předválečného stavu.⁷¹ Na Košickém vládním programu bylo rozhodnuto provést důslednou očistu všech škol a kulturních

⁶⁸ VĚSTNÍK MŠaNO 27. července 1939. Výnos č. 61 (č. 98.000-I.). Nákladem Státního nakladatelství v Praze. 1939.

⁶⁹ KUBAS, P. Mšmt od roku 1848 do současnosti. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2014-01-13. [cit. 2020-25-03]. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/historie>>

⁷⁰ ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 362-363 s. 14-406-83.

⁷¹ KRÁLÍKOVÁ, M., NEČESANÝ, J., SPĚVÁČEK, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 69 s. 14-617-77.

institucí od fašismu, obnovit a vystavět české a slovenské školy. Na programu dále pokrokové učitelstvo předneslo základní požadavky: jednotnou školu, zavedení vysokoškolského vzdělání učitelstva, obnovení Výzkumného ústavu pedagogického.⁷²

1.4.1 Porovnání osnov a cílů občanské nauky prvorepublikových a poválečných

Poválečné učební osnovy vydané v letech 1945 - 1948 se nazývaly Přechodné učební osnovy⁷³ a byly pro školy obecné, měšťanské, střední, pro učitelské ústavy, ústavy jim přiřčené a odborné školy všech směrů. Tyto osnovy, s menšími změnami, platily po tři školní roky. Toto tříleté období však bylo ve znamení ostrých sporů o podobu školského systému vedených mezi stoupenci stávajícího stavu a názorově rozdvojenými stoupenci jednotné školy (diferencovaná vs. nediferencovaná forma). Nediferencovaná forma, kterou díky své politické pozici prosadila po únoru 1948 KSČ, se stala podkladem školského zákona vydaného v dubnu 1948.⁷⁴ Pro Přechodné učební osnovy byly úkoly, cíle a vzdělávací obsah pro všechny typy škol stejné a byly vydány jednotné rozvrhy předmětů a hodin. Rozdíl v osnovách byl v tom, že na školách přibyly nové předměty: politická výchova, ruský jazyk, výtvarná výchova, technická výchova. Ruský jazyk byl v učebním plánu zařazen po mateřském jazyce na přední místo.⁷⁵ Osnovy byly zpracovány v duchu vládního programu, což vyžadovalo: důslednou demokratizaci škol, umožnění přístupu k vyššímu vzdělání veškeré mládeži, zlidovění systému výchovy.

Cílem prvorepublikových osnov bylo připravit mladého člověka na demokratickou vládu, vychovat uvědomělé občany a pěstovat občanské ctnosti. Obsah je zmíněn v podkapitole učebních osnov. Bohužel cíle a obsah prvorepublikový se pod vlivem měnící se společenskopolitické reality začaly z českého školství pomalu vytrácet. Cíle a obsah se začaly lišit. Oproti tomu cílem poválečným bylo vychovat mládež v politicky uvědomělé občany a připravit je na lidově demokratickou vládu. V obsahu osnov přibyly hesla jako zlidovění, pracující lid, výstavba nové republiky, pracovní morálka, přátelství a spojenectví se SSSR a s ostatními slovanskými státy. Duch národní a křesťanský se z osnov pomalu

⁷² ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 356 s. 14-406-83.

⁷³ Věstník. Ministerstvo školství a osvěty. V Praze dne 26. září 1946. Státní nakladatelství v Praze II.

⁷⁴ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 236 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

⁷⁵ ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 356 s. 14-406-83.

vytratil a naopak dominuje duch lidově demokratický. I když se píše o demokratizaci, ve skutečnosti se projevoval velký ideologický tlak ze strany komunistické vlády. Klade se tedy důraz na výchovu politickou, státní, brannou, národní, lidovou a sociální, přičemž je nutno občanskou výchovu prolnouti všemi vyučovacími předměty. Aby se škola stala předmětem veřejného zájmu, musí se změnit ve školu politickou – lidově demokratickou. Změny v heslech se ještě uskutečnily pro školní rok 1947/48, kdy se z osnov vypouštěly některá hesla a nahrazovala je jinými. Například ve čtvrtém ročníku obecné školy v oddílu „Bezpečnost“ se škrtně heslo „4. Svaz brannosti.“, v oddílu „Sociální a zdravotní péče“ se přidá heslo „5. Alkoholismus – abstinence.“ atd.⁷⁶

Politická výchova jako nový předmět je pak projevem této nové orientace české školy. Tento předmět se vyučoval pouze v jednom školním roce 1945/46, pak se zase vrátila občanská výchova jako za první republiky. Obsahově se předmět politická výchova podobal občanské nauce, ale ubylo téma jako zdravotní a společenská výchova – ty byly zařazeny do tělesné výchovy. Na nižším stupni byla ponechána prvouka. Vlastivěda byla místo politické výchovy, takže na středním a vyšším stupni se vyučovala politická výchova, kde měla mít úzké vztahy k vyučovacím jazyku, k dějepisu, zeměpisu, k hudbě, výtvarné a jak už bylo řečeno i k tělesné výchově. Vyučováno bylo většinou po 1 – 2 hodinách týdně.⁷⁷

Co se týče vyučování předmětu občanské nauky a výchovy, tak se na učitele kladou stejné nároky jako prvorepublikové – tedy nejzkušenější učitelé občanské výchovy pro závažnost předmětu. „Žádá se, aby předmětu věnovali co největší pozornost a aby zaručili naprostou nadstranickost. Žádá všechny inspektory, aby si všímali bedlivě vyučování a aby podali zprávu v I. pololetí ministerstvu.“⁷⁸

1.4.2 Nástupnická ministerstva školství po roce 1948

Československé školství bylo radikálně modifikováno po únorovém komunistickém puči.⁷⁹ Byla provedena změna struktury řady ústředních orgánů státní správy a mezi ně patřilo i ministerstvo školství. Školská politika a její řízení byla v podstatě určována

⁷⁶ VÝNOS. MŠO z 27. VII. 1947, č. A-162 332-III. Praha: Státní nakladatelství. 1948.

⁷⁷ VÝNOS. MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584. Praha: Státní nakladatelství. 1946.

⁷⁸ VĚSTNÍK MŠO Ročník II. Výnos. 20. IX. 1946, č. A-190 636-III. Praha: Státní nakladatelství.

⁷⁹ KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 205 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

usnesením a direktivami KSČ. Ministerstvo školství a osvěty bylo přejmenováno na Ministerstvo školství, věd a umění. Další změny a vývoj, které ovlivnily kompetence ministerstva školství, byly vydané zákony a vládní nařízení. Vládním nařízením v lednu 1953 byla zřízena namísto Ministerstva školství, věd a umění dvě ministerstva – Ministerstvo školství a osvěty a Ministerstvo vysokých škol. V témže roce v září došlo ke sloučení Ministerstva vysokých škol a Ministerstva školství a osvěty v Ministerstvo školství. Poslední změna názvu Ministerstva školství na Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) se uskutečnilo v roce 1988.⁸⁰ Tento název se zachoval do dnešních dnů.

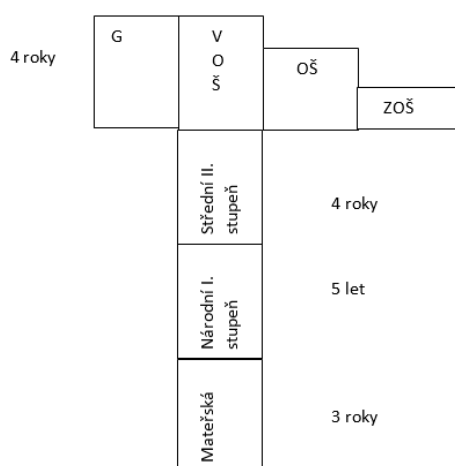
1.4.3 Legislativní změny ve školství

V důsledku neustále snahy připodobnit školský systém sovětskému modelu a zajistit jednodušší přístup dělnické třídě bylo vydáno během komunistického režimu v 50. až 80. let hned několik školských zákonů. Vývoj politické situace se zkrátka následně odrážel i v mnoha tehdy vydaných školských reformách. Na základě školských zákonů byly nově stanovené výchovné cíle a podle nich vypracovány a vydány nové učební plány, osnovy a učebnice, které se zase rušily a opětovně vydávaly. Prodlužovala se nebo zkracovala školní docházka. Stejně to bylo u vyučovacích předmětů a u různých typů škol, které se buď nově zaváděly, nebo rušily.

První školský zákon po únorovém převratu byl vydán v dubnu 1948 jako Zákon o jednotné škole. Zavádělo se jím jednotné, tedy stejné základní obecné vzdělání pro všechnu mládež ve věku od 6 do 15 let (spojila se škola měšťanská s nižší střední školou ve společnou střední školu, jak je uvedeno i na obrázku č. 3). Zákonem byl zároveň pro všechny stanoven společný výchovný cíl. Tento zákon byl v platnosti pouhé 4 roky.

⁸⁰ KUBAS, P. Mšmt od roku 1848 do současnosti. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2014-01-13. [cit. 2020-30-03]. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/historie>>

Obrázek č. 3: Organogram školského systému z roku 1948

G – gymnázium (4 roky – výběrové)
 VOŠ – vyšší odborné školy (4 roky – výběrové)
 OŠ – odborné školy (kratší 4 let – výběrové)
 ZOŠ – základní odborné školy (1 - 3 roky – povinné)

Zdroj: DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. Základní učebnice pedagogiky. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 237 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

Školský zákon vydaný v dubnu 1953 zaváděl osmiletou a jedenáctiletou střední školu. V pořadí třetí školský zákon vydaný v roce 1960 Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (byl svým způsobem návratem k zákonu z roku 1948) prodlužoval znovu povinnou školní docházku na devět let, která se měla realizovat v základní devítileté škole. Zákon o gymnáziích vydaný v prosinci 1968 znamenal, že tradiční název gymnázium zůstal v platnosti a mohlo se pokračovat ve výuce v délce čtyř let. Školským zákonem z roku 1978 byla zavedena desetiletá povinná školní docházka. Žák absolvoval osmiletou základní školu a dva roky studia na některém z typů středních škol. Poslední předpřevratový školský zákon byl vydán v roce 1984. Nepřinášel žádné pozoruhodné změny, pouze zrušil základní devítiletou školu.⁸¹

1.4.4 Přeměny občanské nauky a výchovy po roce 1948

Nastolení totalitního komunistického režimu po Únoru 1948 zasáhlo všechny oblasti společenského života v Československu, a to včetně školství. Rozhodující moc se

⁸¹ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. Základní učebnice pedagogiky. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 237-240 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

soustředila do rukou nejvyšších funkcionářů KSČ. Tito funkcionáři zasahovali i do oblasti vzdělávací, kde se bohužel kladl důraz spíše na jejich kádrový profil než na jejich odpovídající odbornost. Výsledkem tak byly neustálé spory a změny ohledně podoby školského systému. O těchto změnách jsem se zmiňovala již v předešlých kapitolách, v této podkapitole je však budu analyzovat více.

V první řadě docházelo v občanské výchově ke změnám názvů, obsahů, nebo dokonce i nahrazení předmětu jiným podobným předmětem. Zákonem z roku 1953 byla občanská výchova nahrazena předmětem ústava ČSR a SSSR, v roce 1970 úvodem do filozofie, v roce 1967 filozofie a společenské nauky (na středních odborných školách), a poslední změna v roce 1972 na občanskou nauku. Tak to zůstalo až do současnosti. Výuka občanské nauky probíhala na druhém stupni a na středních školách v časové dotaci 1-2 hodiny týdně. Výuka byla naprosto podřízena marxisticko-leninské ideologii prosazované KSČ, což dokládá obsah níže vypsanych učebnic a věstníků.

V obsazích přibýly nové pojmy, hesla, témata a nové historické události. Některé zase naopak ubyly. Informace o těchto změnách jsem čerpala z učebnic a věstníků vydaných v období 1947 – 1972. Konkrétně jde o tyto učebnice: Děti republiky pro I. stupeň, Občanská nauka pro I. ročník veřejných obchodních škol, Občanská nauka pro II. ročník obchodní akademie, Občanská nauka pro zemědělské mistrovské školy a věstníky z roku 1967, 1970, 1971 a 1972.

Do obsahu občanské nauky se nově dostávají témata jako je Sbor národní bezpečnosti, O národních výborech, Plnění dvouletého plánu (viz Příloha č. 5), Hrdinové práce, Náš bratr a ochránce – Sovětský svaz, Rudá armáda, Dělnické hnutí, Společenský život v Československé socialistické republice (dále jen ČSSR) ve srovnání se SSSR, Sociální politika lidové demokracie, Společenské řády, Kapitalistická a komunistická společnost a Třídní boj v kapitalistické společnosti. Standardní témata jako Národ a stát, Lidská společnost, Rodina a její vývoj, Sociální a zdravotní péče většinou zůstávala, avšak v upravené podobě. Vše muselo mít samozřejmě ideologický nádech. Dle mého tak musela být většina témat pro žáky nezajímavá. Texty v učebnicích byly příliš dlouhé a příliš jednotvárné. V některých učebnicích, konkrétně v učebnici Děti republiky, se však mimo výše uvedená učební témata, objevují také básně a povídky. Například básně od Miroslava

Macháčka, Jiřího Wolker, povídky od Karla Čapka, Aloise Jiráska, nebo Julia Fučíka. Vzhledem k tomu, že učebnice Děti republiky byla vydána ještě v roce 1947, se v povídkách objevuje dokonce i Pohádka o prezidentu osvoboditeli a vedle ní povídka Za vlast, za Stalina. V učebnici tak stále ještě nacházíme jména jako je E. Beneš a T.G.Masaryk. Pak už jsou však všechny významné (v té době tzv. nepohodlné) osobnosti první republiky postupně nahrazovány osobami ve světle rudé barvy jako byl Lenin, Stalin, Marx a Engels.

Věstníkem z roku 1972 byly k občanské nauce zavedeny knižní učební pomůcky pro střední školy (školy II. cyklu). Byly to studijní texty jako například: Manifest komunistické strany, Dokumenty o historické úloze KSČ, Komunistická morálka a výchova nového člověka, Vybrané materiály XIV. a XXIV. sjezdu KSČ a KSSS, Ústava ČSSR, Základy marxisticko-leninské filozofie, Výběr z díla K. Marxe, B. Engelse a V. I. Lenina. Žáci se tak museli bezmyšlenkovitě učit a rozebírat texty, ve kterých se spíše ztráceli, než by našli jejich význam.

V cílech a úkolech vzdělávání bylo vychovat uvědomělého občana, který nalézá uspokojení v kolektivu pracujícího lidu, socialistického vlastence a nadšeného budovatele komunismu, statečného obránce vlasti. Občanská nauka postupně ztratila své pravé poslání a stala se nástrojem politického odevzdání komunistické ideologii až do listopadu roku 1989.

Celých 42 let byl československý vzdělávací systém pod komunistickou nadvládou. Ministerstvo školství sice zastávalo funkci řídicího centra podle platných zákonů, jeho úlohu však suplovaly orgány komunistické strany.

1.5 Současný školský systém

Po listopadových událostech v roce 1989 došlo v českém školství k postupné přeměně v otázkách vzdělávací politiky.⁸² Školství bylo nadále řízeno MŠMT, kde se také uskutečnily podstatné změny v jeho kompetenci. Bylo zapotřebí co nejdříve obnovit učební osnovy všech předmětů v duchu demokratických hodnot. V první řadě to byla občanská nauka, která měla za úkol vychovávat žáky v budoucí občany, připravit je na uplatnění v praktickém životě a na orientaci v soudobé společnosti. V roce 1991 vyšel školský zákon,

⁸² DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 240 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

který upravoval poměry v předškolních a školských zařízeních a zároveň vyšly nové, poměrně obsáhlé osnovy vyučovacího předmětu občanská výchova, jejichž tvůrci se stali pracovníci Katedry občanské výchovy PedF Univerzity Karlovy v Praze pod vedením P. Piřhy.⁸³ Profesor Petr Piřha v letech 1992 - 1994 zastával post ministra školství v první vládě Václava Klause. Stal se tedy prvním ministrem školství České republiky. Na ministerstvu školství během let 1990 - 2017 působilo 21 ministrů.⁸⁴

Dlouho očekávaným a důležitým právním předpisem a zatím posledním ovlivňujícím české školství, se stal Školský zákon č. 561/2004 Sb. Tento zákon je základním nosným pilířem souboru školských zákonů. „*Zákon upravuje předškolní, základní, střední, vyšší odborné a některé jiné vzdělávání ve školách a školských zařízeních, stanoví podmínky, za nichž se vzdělávání a výchova uskutečňuje, vymezuje práva a povinnosti fyzických a právnických osob při vzdělávání a stanoví působnost orgánů vykonávajících státní správu a samosprávu ve školství.*“⁸⁵ Školy získaly právní subjektivitu, tedy jistou samostatnost v rozhodování o personálních, organizačních, finančních a kurikulárních otázkách – pochopitelně v rámci platných centrálních předpisů.⁸⁶

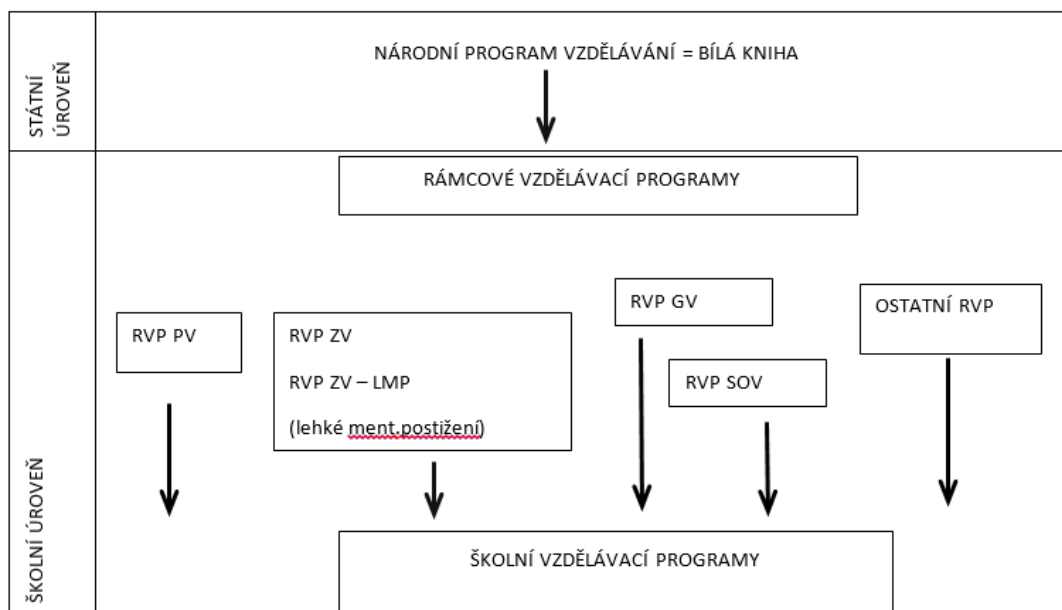
⁸³ Pedagogická fakulta. Katedra společenských věd. Didaktika dějepisu. [online]. 2013-07-22. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z <<http://ksv.upol.cz/txt/DMSO.pdf>>

⁸⁴ HOLÍKOVÁ, J. Ministři školství od roku 1848. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [online]. 2013-07-22. [cit. 2020-3-04]. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/ministri-skolstvi-od-roku-1848>>

⁸⁵ VÁPENÍK M. *Školské zákony*. Praha: Eurounioin, 2009. 13 s. ISBN 978-80-7317-082-0.

⁸⁶ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 240 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

Obrázek č. 4: Systém kurikulárních dokumentů

Zdroj: DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 84 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

Cíle vzdělávání stanovené novým školským zákonem byly konkretizovány v Národním programu rozvoje vzdělávání (tzv. Bílá kniha z roku 2001). Dokument vypracovaný MŠMT a schválený Parlamentem stanovil i hlavní vzdělávací oblasti, obsahy a prostředky. Na tento centrální dokument navázaly rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP). RVP vymezují povinný obsah, rozsah a podmínky vzdělávání pro každý obor vzdělání v základním a středním vzdělávání a pro předškolní, základní umělecké a jazykové vzdělávání. Jsou závazné pro tvorbu školních vzdělávacích programů (dále jen ŠVP), které má vypracovat každá škola.⁸⁷ Systém kurikulárních dokumentů je přehledně znázorněn na výše uvedeném obrázku č. 4.

⁸⁷ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 241 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

2 Současné metody výuky občanské nauky

V této praktické části práce se zaměřuji na úlohu občanské nauky z pohledu současné doby. Dále na popis vyučovacích metod, které mohou být pedagogy využívány. V závěru této části své práce popisuji konkrétní metody výuky, které používají dotazování učitelé občanské nauky.

2.1 Výuka občanské nauky podle vzdělávacích programů

RVP (výklad v kapitole 1.5) je jakýsi návod pro tvorbu ŠVP a umožňuje každé škole a učitelům vytvořit svůj vlastní vzdělávací program založený na svých představách a zkušenostech s výukou. Smyslem školních programů je vytvořit školskou kulturu těsně spjatou se životem místního společenství, vycházející z místních podmínek a realizující představy a cíle konkrétní školy.⁸⁸ RVP vycházejí z nové strategie vzdělávání, která klade důraz na tzv. klíčové kompetence. To znamená, že vzdělání je považováno za klíč k řešení řady ekonomických, sociálních, náboženských a jiných problémů současného světa. V etapě základního vzdělávání jsou za klíčové považovány: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské, kompetence pracovní. V etapě středního vzdělávání jsou klíčové kompetence většinou stejné a ještě rozšířené. Vzdělávací obsah v RVP základního vzdělávání je orientačně rozdělen do devíti vzdělávacích oblastí. Jednotlivé vzdělávací oblasti jsou tvořeny jedním vzdělávacím oborem. Takže například občanská nauka patří do oblasti Člověk a společnost, Dějepis, Výchova k občanství.⁸⁹ Vzdělávací obsah v RVP středního vzdělávání je rozdělen také do oblastí a oborů, ale trochu v pozmeněném názvu. Občanská nauka patří do oblasti Společenskovedního vzdělávání, obor Dějepis a Občanská nauka.

Občanská výchova je v současné době povinným samostatným předmětem a je vyučována na druhém stupni základních škol (6. až 9. třída) a na všech typech středních škol.

⁸⁸ DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 242 s. ISBN 978-80-247-5039-2.

⁸⁹ JERÁBEK, J., TUPÝ, J. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [online]. Červen 2017. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z <<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>>

Jako v minulosti navazuje občanská výchova na základní škole na prvouku a vlastivědu. Na středních školách předmět prohlubuje a doplňuje znalosti a dovednosti žáků. Předmět je vyučován 1 - 2 hodiny týdně na všech stupních.

2.2 Metody a formy výuky užívané ve školách

Výuková metoda je systém vyučovacích činností učitele a učebních aktivit žáků směřujících k dosažení daných edukačních cílů. Organizační formy výuky patří k vnějším činitelům vzdělávání. Ve spojení s metodami výuky vytváří předpoklady pro úspěšný průběh výuky.

Výuka se uskutečňuje 2 způsoby:

1. jaké činnosti žák ve výuce dělá (rozlišujeme pak frontální, individuální, vrstevnickou výuku apod.),
2. jak je výuka organizována z hlediska času či prostoru (rozlišujeme pak výuku v blocích či v krátkodobých nebo dlouhodobých projektech, výuku ve specializované učebně nebo v přírodě, apod.).

Organizační formy výuky jsou:

- Podle vztahu k osobnosti žáka – výuka individuální, individualizovaná, skupinová (kooperativní), hromadná (frontální, kolektivní).
- Podle charakteru výukového prostředí – výuka ve třídě nebo posluchárně, v odborných učebnách a laboratořích, v dílně, na školním pozemku a v přírodě, terénu, v muzeu, vycházka a exkurze, domácí úlohy, úlohy pro samostatnou práci mimo výuku.
- Podle délky trvání – vyučovací hodina (45 minut), zkrácená nebo prodloužená vyučovací hodina, vysokoškolská přednáška, seminář, cvičení, speciální kurz.⁹⁰

⁹⁰ PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

2.2.1 Klasifikace vyučovacích metod

- Rozdělení dle pramene poznání a typů poznatků:
 - Metody slovní - monologické (vyprávění, vysvětlování, výklad, přednáška), dialogické (rozhovor, dialog, diskuze, beseda, brainstorming), písemné práce (písemná cvičení, kompozice), práce s textem (učebnicí, knihou, články, webovými stránkami).
 - Metody názorně demonstrační – cílevědomé pozorování předmětů, jevů, procesů, objektů; předvádění vlastností předmětů, činností, pokusů, modelů; demonstrace statických obrazů, schémat, grafů; projekce statická (promítání slajdů) a dynamická (animace, video).
- Rozdělení dle aktivity a samostatnosti žáků:
 - Metody sdělovací (řízení je na učiteli, žák je pasivní a aktivně naslouchá), samostatné práce žáků, badatelské a výzkumné (aktivní tvůrčí činnost).
- Rozdělení dle charakteru aktivizace:
 - Metody diskuzní (řízená výměna názorů na určité téma, argumentace), situační (rozbor a řešení problémových, konfliktních situací, incidentů), inscenační (sociální učení, hra v roli), didaktické hry (různé hry a soutěže, seberealizace žáků), specifické dle zaměření.⁹¹

2.2.2 Kritéria výběru vyučovacích metod

Volba vyučovací metody charakterizuje činnost učitele i žáků během výchovně-vzdělávacího procesu. Vyučovací metody jsou spjaté se specifickou vyučovacího procesu, s konkrétními didaktickými úlohami. Pro volbu vyučovací metody jsou rovněž významné prostředky a pomůcky, které má učitel k dispozici. Učitelovy zkušenosti a styl se pak následně projeví u zvolené vyučovací metody.

Při optimálním výběru metod výuky je třeba respektovat cíle a úkoly výuky. Obsah daného vyučovacího předmětu (tématu), učební možnosti žáků, jejich předpoklady, ale i zvláštnosti třídního kolektivu a vnějších podmínek (geografické, pracovní prostředí,

⁹¹ Vyučovací metody. Institut biostatiky a analýz. Masarykova univerzita. Víceoborová inovace studia matematické biologie. Studijní materiály. Nový Dvůr u Veverské Bitýšky. [online]. 2009. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z <<http://www.iba.muni.cz/esf/res/file/bimat-2009/vyucovaci-metody.pdf>>

vybavení školy atd.). V neposlední řadě je potřeba neopomíjet předcházející zkušenosti, úroveň teoretické a praktické přípravy a osobní vlastnosti.⁹²

2.3 Použití výzkumné metody a její popis

Základní metodu, kterou jsem použila v tomto výzkumu, byl polostrukturovaný rozhovor. Polostrukturovaný rozhovor je verbální dialog dvou osob, kdy na předem připravené otázky reagují vybraní respondenti. Respondenty jsem vybírala ze zástupců učitelstva, a to na základě svých osobních kontaktů. Oslovila jsem čtyři ženy - učitelky „občankářky“ ve věku zralé a střední dospělosti. Cílem jednotlivých rozhovorů bylo podrobněji zjistit, jak tyto učitelky vyučují občanskou nauku. Před začátkem rozhovoru jsem si připravila konkrétní dotazy, které jsem respondentkám pokládala. Respondentky byly obeznámeny s tím, že si tento rozhovor budu zapisovat. Dále byly informovány, že jejich odpovědi budou použity pouze pro účely této práce. Rozhovory probíhaly v domácnosti a na pracovišti dotazovaných, čímž bylo zajištěno příjemné prostředí bez rušivých elementů. Všechny dotazované byly ochotné odpovědět na všechny otázky.

2.4 Vlastní výzkum

Tato část práce se zaměřuje na samostatné otázky a odpovědi jednotlivých dotazovaných učitelek. V závěru práce jsem se rozhodla uvést i své zkušenosti s výukou předmětu občanské nauky a působnosti ve školství. Pokládané otázky jsou tučně zvýrazněny a odpovědi dotazovaných jsou zvýrazněny kurzívou.

Otázky zaměřené na zjištění výuky občanské nauky a vyučovacích metod jsou následující:

1. Jak dlouho působíte ve školství jako učitelka? (délka pedagogické praxe)
2. Jaká je vaše aprobace?
3. Jak dlouho učíte občanskou nauku?
4. Jaké volíte vyučovací prostředky a pomůcky?
5. Jaké využíváte metody výuky v rámci vyučování?
6. Jak prověřujete a hodnotíte výkony žáků?

⁹² Vyučovací metody. Institut biostatiky a analýz. Masarykova univerzita. Víceoborová inovace studia matematické biologie. Studijní materiály. Nový Dvůr u Veverské Bitýšky. [online]. 2009. [cit. 2020-04-04]. Dostupné z <<http://www.iba.muni.cz/esf/res/file/bimat-2009/vyucovaci-metody.pdf>>

7. Jaké tematické okruhy učíte nejraději a které nerada?
8. Jak vyučujete vlastenectví a jak ho chápete?

2.4.1 Učitelka č. 1

Ročník 1983, vystudovala pedagogiku na PF UJEP v Ústí nad Labem Učitelství českého jazyka a literatury a základy společenských věd pro III. stupeň. Pracuje i jako školní metodik prevence, působí na Základní škole Dolní Beřkovice okres Mělník a vyučuje český jazyk a literaturu a výchovu k občanství a ke zdraví (dále jen VKOVZ). ŠVP této školy je navržen tak, že jedna ze vzdělávacích oblastí je Člověk a společnost, která se rozděluje na Dějepis a Výchovu k občanství a ke zdraví, což je dále rozčleněno na obory Výchova k občanství a Výchova ke zdraví. Tyto obory pak tvoří jeden předmět.

1. Jak dlouho působíte ve školství jako učitelka? (délka pedagogické praxe)

Ve školství působím 9 let a stále učím předměty, na které mám aprobaci. Na základní škole jsem učila vždy na 2. stupni, a to všechny ročníky, což se nezměnilo. V současné době jsem třídní učitelkou 8. třídy (ZŠ v Dolních Beřkovicích je druhou školou, na které působím).

2. Jaká je vaše aprobace?

Způsobilost k výuce mám na předměty český jazyk a literatura a základy společenských věd, takže splňuji všechny předpoklady podle školského zákona.

3. Jak dlouho učíte občanskou nauku?

9 let učím stále ty předměty, na které mám aprobaci.

4. Jaké volíte vyučovací prostředky a pomůcky?

Z pomůcek jsou to učebnice Občanská výchova a Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia pro celý 2. stupeň (nakladatelství Fraus) a Hravá občanská výchova – pracovní sešit pro ZŠ a víceletá gymnázia, také pro celý 2. stupeň (vydavatelství Taktik). Učebnice mají on-line podporu formou doplňkových textů, cvičení apod. Ráda používám Hravou občanskou výchovu, protože pracovní listy z této publikace jsou moderně navrženy, mají plnobarevný design, který podporuje motivaci a kreativitu žáků. Dále obsahuje pestré typy úloh (křížovky, osmisměrky, rébusy, testy s tajenkami apod.). S žáky tak mohou procvičovat probírané učivo hravou a zábavnou formou. Cvičení jsou doprovázena fotografiemi a

kresbami, obsahují i další náměty a úlohy vztahující se i k jiným předmětům, tedy mezipředmětové vztahy. Žáci mají zapůjčené učebnice od školy a svůj školní sešit, do kterého si zapisují učivo. Učebnice od Frause jsou moc obsáhlé, proto jsem si pořídila pracovní sešity od Taktik, které kopíruji pro žáky podle potřeby a podle toho, jaké s nimi aktuálně probírám učivo. Pracuji s programem Jeden svět na školách a využívám filmy s výukovými materiály, které poskytuje tato organizace. Jako metodik prevence využívám služby občanského sdružení Prázdninová škola LIPNICE, které pořádá zážitkové kurzy. Pro toto občanské sdružení byly vydány už čtyři publikace – čtyři díly sérií her vytvořených pro tyto kurzy s názvem Zlatý fond her. Ráda čerpám z těchto publikací, kde najdu různé náměty na hry. Sdružení navíc nabízí i metodické filmy.

5. Jaké využíváte metody výuky v rámci vyučování?

Volím vždy různé vyučovací metody a formy a stále hledám nové přístupy. Chci být zkrátka tvořivá a nechci setrvávat u stereotypů. Stále promýšlím, k jakému cíli chci dojít a jakou k tomu využiju metodu a formu výuky. Pro žáky je pokaždé dobré zažívat různé formy uspořádání výuky, neboť pestrost podporuje samotné učení. Používám různé formy výuky, a to jak individualizovanou, skupinovou, frontální, tak i kolektivní. Výuka probíhá buď ve třídě, na školním pozemku, v počítačové učebně nebo v přírodě. Mezi metody, které aplikuji, patří metody slovní, názorně demonstrační, sdělovací, diskuzní, situační, inscenační a didaktické hry. Podle obsahu tématu volím metody a formy, pomůcky a prostředky. Žáci se především velmi často těší na jakoukoliv diskuzi, při které mají prostor vyjadřovat své názory. Ráda rovněž používám metodu inscenační – tedy hru v roli. Žákům se tato metoda moc líbí a navíc, pokud se hru podaří dobře zinscenovat tak já i žáci vidíme tu zpětnou vazbu a spokojenost při reflexi. Žáci dále velmi oceňují hry na zlepšení třídního kolektivu. Do výuky se snažím začleňovat i exkurze, krátké projekty nebo setkání s významnými lidmi.

6. Jak prověřujete a hodnotíte výkony žáků?

Řídím se pravidly pro hodnocení a klasifikaci žáků naší školy podle našeho ŠVP. Ústně nezkouším jednotlivého žáka. Jednou za čtvrtletí hodnotím úpravu sešitu. Znamky dávám za aktivitu v hodině, za skupinovou práci, za hromadnou diskuzi a někdy i za písemné testy.

7. Jaké tematické okruhy učíte nejraději a které nerada?

Co se týče oboru výchovy k občanství, tak nejraději učím tematické okruhy jako Člověk ve společnosti a Člověk jako jedinec. V oboru Výchova ke zdraví učím ráda všechny tematické okruhy, jako jsou například Vztahy mezi lidmi a formy soužití, Změny v životě člověka a jejich reflexe, Zdravý způsob života a péče o zdraví a duševní hygiena, Rizika ohrožující zdraví jejich prevence, Hodnota a podpora zdraví, Osobnostní a sociální rozvoj, Poruchy příjmu potravin a sexuální výchovu. Naopak nerada pak vyučuji témata Stát a hospodářství, Stát a právo, Mezinárodní vztahy, Globální svět a Svět práce.

8. Jak vyučujete vlastenectví a jak ho chápete?

Ta tradice toho pravého vlastenectví se už moc nenosí. Vnímám vlastenectví něco jako občanství. Vzhledem k tomu, že v současné době žije v České republice více národností, tak i já sama osobně sice vnímám, že jsem Češka, ale spíše se cítím být více Evropankou. Na školách se více mluví o integraci do Evropy, což podporuje spíše pojem Evropanství než vlastenectví. Nicméně žáky vedu k tomu, aby znali současnou a minulou historii. Učím je, že je důležité zapojení se do občanského života, a to jak z pohledu participace v politickém životě, tak i z pohledu tolerantního postoje k jiným kulturám a národům.

2.4.2 Učitelka č. 2

Ročník 1960, vystudovala pedagogiku na PF UJEP v Ústí nad Labem Učitelství na II. stupni obory Ruský jazyk a Občanskou nauku. Působí na Střední průmyslové škole stavební Mělník. Škola je státní a poskytuje úplné střední odborné vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Vyučuje občanskou nauku, dějepis, ekonomiku, architekturu a dějiny umění - seminář. Občanská nauka je samostatný předmět. ŠVP této školy je navržen tak, že jeden ze vzdělávacích okruhů je Společenskovědní vzdělávání, které je rozděleno do dvou samostatných předmětů dějepis a občanská nauka.

1. Jak dlouho působíte ve školství jako učitelka? (délka pedagogické praxe)

Ve školství působím 30 let a stále učím na jedné škole. Mám zkušenosti se všemi ročníky.

2. Jaká je vaše aprobace?

Způsobilst k výuce mám na předměty dějepis a občanská nauka, takže splňuji všechny předpoklady podle školského zákona. Ruský jazyk se vyškrtl z učeních osnov po roce 1989, a tak jsem se musela přeorientovat. Rozhodla jsem se přihlásit na rozšiřující formu studia jednooborového předmětu dějepis na UK FF. Dějiny jsem začala studovat, protože mě vždycky zajímala historie.

3. Jak dlouho učíte občanskou nauku?

Občanskou nauku učím 30 let. Počítám i 1. rok před nástupem na mateřskou dovolenou, což bylo v září v roce 1985. Působila jsem na Základní devítileté škole Pšovka na Mělníku. Učila jsem 7. ročník. Nevzpomínám si na všechno do podrobností. Obsahově to nebylo nejhorší, až na ty sjezdy KSČ a manifesty, které jsem musela s dětmi číst a ještě si vzpomínám, že se hodně prověřovali rodiče žáků. Jak jsou politicky angažovaní a kolik si vydělávají peněz. To se probíralo na poradách. Moc dobře si ale vzpomínám, jak jsem byla nucena vstoupit do komunistické strany tamním ředitelem. Pan ředitel byl bohužel zarytý soudruh. Ví, že za mnou byl 3x, abych vstoupila do strany. Vždy jsem mu odpověděla, že na to nejsem dost zralá. On mi zase řekl, ať si to prý v hlavě srovnám, a když nevstoupím, nebudu moci učit občanskou nauku. Naštěstí jsem ke konci školního roku otěhotněla a tato situace se vyřešila za mě.

4. Jaké volíte vyučovací prostředky a pomůcky?

K výuce používám několik druhů publikací: Odmaturuj! Ze společenských věd od nakladatelství Didaktis (první aktualizované vydání). Učebnice obsahuje souhrn středoškolského učiva vzdělávací oblasti základy společenských věd a slouží k přípravě maturitní a přijímací zkoušky na vysoké školy. Odmaturuj! Testy ze společenských věd rovněž od nakladatelství Didaktis. Tato publikace doplňuje předchozí učebnici a pomáhá ověřit a současně i prohloubit naučené znalosti z oborů společenských věd. Učebnice Občanská nauka pro střední odborné školy od SPN obsahuje v jednom díle veškeré učivo předepsané nejnovějšími osnovami pro občanskou nauku SOŠ. Učebnice tak slouží k přípravě na maturitní zkoušku ze základu společenských věd. Společenské vědy pro střední

školy – učebnice a pracovní sešit 1. – 4. díl od Didaktis. Moderní učebnice, která přistupuje novým způsobem k problematice společenských věd. Disciplíny společenskovední jsou zařazeny do širších souvislostí. Jsou tam praktické příklady a projevy probíraných problémů s cílem usnadnit žákům orientaci v současném světě. Občanský a společenskovední základ od nakladatelství Computer Media. Z celé té edice používám Právo, Politologii a člověk v mezinárodním prostředí. Vytvářím si také sama své pracovní listy. Čerpám tedy jak z učebnic, tak i z mé přípravy. Používám všechny učebnice a vybírám vždy pro dané téma ten nejvhodnější obsah. Důležité je, aby nejvíce vyhovoval žákům a byl pro ně přehledný. Učebnice pro občanskou nauku bohužel žáci všech ročníků z finančních důvodů nemají. Žákům tak musím připravovat kopie z učebnic a pracovních listů. Vyžadují od žáků pořízení školních sešitů, do kterých si příležitostně zapisují podle probírané učební látky. Dále využívám návštěv Poslanecké sněmovny a regionálního muzea. V rámci estetiky (filozofické disciplíny) a předmětu dějin umění navštěvuji s žáky pravidelně Národní galerii. Mám pro ně vytvořené pracovní listy, které musí vyplnit během prohlídky.

5. Jaké využíváte metody výuky v rámci vyučování?

Používám metody a postupy, které odpovídají potřebám žáků a které se dají realizovat v rámci předmětu. Vzhledem k tomu, že jsme svědky rychlého vývoje technologií, tak se musím přizpůsobit i já. Orientuji se na metody slovní, sdělovací a diskuzní. Dialogickou slovní metodu mám nejraději, ráda s žáky diskutuji, ale to je třída od třídy, s každou třídou nelze diskutovat a záleží na okolnostech. S žáky pracuji hromadně, skupinově nebo žáci pracují v páru. Cílem tohoto předmětu je připravit žáky na život v demokracii a hlavně na ten praktický život a podle toho se snažím volit ty správné metody.

6. Jak prověřujete a hodnotíte výkony žáků?

Musím dodržovat pravidla hodnocení podle školního klasifikačního řádu. Ústní zkoušení probíhá formou referátů na zadané téma. Žák před třídou na předem zadané téma prezentuje svoji práci. Zadávám opakování formou písemných testů a prací. Hodnotím aktivitu v hodině.

7. Jaké tematické okruhy učíte nejraději a které nerada?

Z tematického okruhu nejraději učím sociologii: mezilidské vztahy, vztahy rodinné. I když mám toto téma ráda, tak je pro mě někdy choulostivé, protože vím, jaký je současný stav rodinného soužití, a bojím se proto někdy zeptat na trávení volného času v rodině a podobné věci. Občas jsem však dost překvapená odpovědí, že ani nevědí, kdo je to tchán. Co mě ovšem moc nenaplnuje, jsou hodiny politologie. Nerada vykládám o demokracii, státním zřízení, o vládě, o prezidentovi, protože se na mě okamžitě spustí vlna negativních názorů a emocí ze strany žáků. Vybaví se jim hned chování našeho prezidenta a naší vlády a nedá se učit a musím vynaložit hodně úsilí zkrotit jejich emoce a vysvětlovat, že demokracie má uplatnění. V duchu si říkám, že mají vlastně pravdu, tak se jim to snažím vysvětlit, že současná situace neodpovídá skutečnosti, ale že si vážím toho, že teď můžu žít v demokratickém státě, protože jsem zažila jiný režim, který oni neznají.

8. Jak vyučujete vlastenectví a jak ho chápete?

Pojem vlastenectví moc nepoužívám. Ne, že bych nechtěla, ale bohužel už se moc nenosí. Spíše si to spojím s nacionalismem, protože například v RVP je napsáno, že žák by měl rozlišovat projevy vlastenectví od projevů nacionalismu. Chápu vlastenectví jako lásku k rodnému kraji a být hrdi na to, že jsme Čechy. Tak to já cítím. Když jsem na dovolené, tak se těším domů, a to je to vlastenectví. Učím žáky, aby byli hrdi na naše národní tradice, chránili hodnoty našeho národa, znali naši minulost a naše slavné české osobnosti. Všechno je dnes spojeno s Evropskou unií a dalšími mezinárodními institucemi. Děti a mládež jsou nejvíce ovlivněny sdělovacími prostředky, kde se klade důraz na evropanství a na toleranci k jiným kulturám. Největším lákadlem je bulvární médium, místo aby například upozornili na výročí obsazení ČSR Němci, tak se dozvídáme nevýznamné zprávy.

2.4.3 Učitelka č. 3

Ročník 1962, vystudovala střední ekonomickou školu na Mělníku. Působí na Základní škole Vysoká, okres Mělník. Dříve pracovala v redakci regionálních novin Mělnicko. Jejich ŠVP je navržen tak, že vzdělávací oblast Člověk, společnost a zdraví je vyučována v předmětech: občanská výchova, výchova k občanství, výchova k volbě povolání, rodinná výchova, člověk a podpora zdraví.

1. Jak dlouho působíte ve školství jako učitelka? (délka pedagogické praxe)

Ve školství působím 17 let a stále učím na jedné a té samé škole.

2. Jaká je vaše aprobace?

Způsobilost k výuce nemám žádnou, takže nesplňuji předpoklady podle školského zákona. Nastoupila jsem v době, kdy kvalifikovaní učitelé odcházeli hromadně ze školství, a tamní ředitelka mě přijala s radostí. Musela jsem učit tam, kde bylo potřeba. Získala jsem praxi na prvním i druhém stupni a vyučovala jsem skoro všechny předměty, protože o učitele byla opravdu nouze. První čtyři školní roky byly pro mě náročné. Bylo to nové prostředí, ale mě to bavilo. Paní ředitelka pravidelně navštěvovala moje vyučovací hodiny a pozorovala situaci během výuky. Jejím záměrem ale nebylo mě kárat, nýbrž objektivně kritizovat moji výuku a podávat přidružené návrhy na zlepšení. Ona si mě vlastně vychovala a dala mě ty nejlepší rady. Před dvěma lety nastoupil nový ředitel a naštěstí se pro mě nic nezměnilo. I když nejsem aprobovaná, tak za mnou stále chodí a ujišťuje se, že zůstanu. Samozřejmě je, že se dle mých možností průběžně vzdělávám.

3. Jak dlouho učíte občanskou nauku?

Momentálně občanskou nauku neučím 2 roky, takže pokud je odečtu z mé pedagogické praxe, tak je to 15 let.

4. Jaké volíte vyučovací prostředky a pomůcky?

Pro občanskou nauku jsem používala učebnici Občanská výchova a Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia pro celý 2. stupeň (nakladatelství Fraus) a souběžně k tomu vydanou Příručku pro učitele. Zejména Příručku jsem velmi ráda používala, protože je přehledně zpracovaná a pomáhala mi při výuce. Obsahuje motivační texty, náměty pro práci s jednotlivými tématy a metody pro výuku. Součástí příručky jsou i pracovní listy, které mi ulehčily přípravu a mohla jsem si je upravit podle schopností žáků. Žáci mají učebnice zapůjčené a vedou si školní sešit.

5. Jaké využíváte metody výuky v rámci vyučování?

V dnešní době se klade velký důraz na výchovně vzdělávací cíle, tedy čeho chceme dosáhnout v procesu vyučování. Těchto cílů se snažím držet a z toho vycházím. Sama vidím, že tradiční metody už nestačí a musím zavádět nové metody, abych udržela pozornost žáků.

Oblíbila jsem si metodu projektového vyučování krátkodobého i dlouhodobého. Žáci si tuto metodu také užívají. Strašně ráda je pozoruji, jak pracují samostatně a jsou po tom dychtiví. Myslím, že naše škola má tu výhodu, že je situována v malé obci a my můžeme kdykoliv do přírody a řešit tam vymezený problém. Můžeme s žáky pobývat na našem školním pozemku, jakmile to počasí dovolí. Dalším mým a žáky oblíbeným projektem je vyplňování plánu obce. Žáci dostanou pracovní listy, chodí po obci a musí splnit zadané úkoly. Když jsem vyučovala předmět Výchovu k volbě povolání v devátých třídách, tak jsme vždycky chodili na úřad práce a navštěvovali různé střední školy v rámci Dnů otevřených dveří, a také jsme navštěvovali výstavy, kde probíhal nábor žáků.

6. Jak prověřujete a hodnotíte výkony žáků?

Žáky jsem hodnotila prostřednictvím klasifikace – známky nebo prostřednictvím písemných zpráv – slovní hodnocení. Slovně jsem většinou hodnotila žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, a tak to dělám stále, protože těchto žáků přibývá. Hodnotila jsem žáky za vedení a úpravu školních sešitů, za ústní zkoušení u tabule, za aktivitu v hodině, za projektové práce a vědomostní testy. Každou hodinu měl např. vždy jeden žák za úkol připravit pro třídu zprávy ze společenskopolitického dění u nás a ve světě.

7. Jaké tematické okruhy učíte nejraději a které nerada?

Tak nejraději jsem vyučovala o České republice, to znamená základní fakta o republice a o české historii. Těšila jsem se vždy na to, jak žákům budu vyprávět o našich památkách. Vzhledem k tomu, že ráda cestuji, tak mám co předávat. Pak mě bavila sociologie, tedy mezilidské vztahy a ráda jsem žákům pomáhala s vyhledáváním a výběrem středních škol. Žáci vždy ocenili diskuzi ohledně volby povolání. Neměla jsem ráda vzdělávací obor Člověk, stát a hospodářství a Člověk, stát a právo.

8. Jak vyučujete vlastenectví a jak ho chápete?

Vlastenectví chápu především jako lásku k rodnému místu, kraji. V obci, kde jsem se narodila, žiji už několik let a vůbec mi nevadí, že jsem stále na tom samém místě. Jsem tady šťastná a miluji svůj kraj. Jsem pyšná na naše české dějiny, významné osobnosti a naše krásné památky. Tak tedy chápu i vlastenectví. Do čtvrté třídy je zařazen předmět vlastivěda, kterou momentálně vyučuji. V obsahu tematického okruhu Místo, kde žijeme, mám možnost

v rámci vyučování využít různých činností a úkolů a probudit přirozeným způsobem v žácích kladný vztah k místu jejich bydliště, postupně rozvíjet jejich národní cítění a vztah k naší zemi. Prostě jakmile mám příležitost – nejenom o vyučovací hodinu, ale i během dne - vedu žáky ke kladnému postoji ke všemu, co je kolem nás.

2.4.4 Učitelka č. 4

Ročník 1965, vystudovala Střední odbornou zemědělskou školu. Dokončuje studium na Pedagogické fakultě UK v Praze v oboru – Specializace v pedagogice v kombinovaném bakalářském studiu. Působí na Základní škole Dolní Beřkovice okres Mělník, vyučuje na prvním a druhém stupni anglický jazyk, vlastivědu a hudební výchovu.

1. Jak dlouho působíte ve školství jako učitelka? (délka pedagogické praxe)

Ve školství působím celkem 17 let. Za celou tu dobu jsem vystřídala čtyři školská zařízení – tři základní školy a jednu střední školu, kde jsem strávila 11 let. Mám zkušenosti s vyučováním předmětů anglického jazyka, občanské nauky, dějepisu a psychologie.

2. Jaká je vaše aprobace?

Nemám zatím žádnou aprobaci. Po ukončení studia na pedagogické fakultě budu mít způsobilost vyučovat vzdělávací obor Výchovu ke zdraví, který patří do vzdělávací oblasti Člověk a zdraví podle RVP pro základní vzdělávání.

3. Jak dlouho učíte občanskou nauku?

Momentálně občanskou nauku neučím, ale učím na prvním stupni vlastivědu, což je vlastně základ občanské nauky. Celkově jsem, ale občanskou nauku učila 10 let. Tento předmět jsem vyučovala na Střední integrované škole technické na Mělníku. Škola nabízí maturitní a učební obory pro chlapce i děvčata se zaměřením strojním, elektrotechnickým a ekonomicko-podnikatelským. Forma studia je denní i dálková. Dálkově zde mohou studovat dospělí, kteří mají učňovskou zkoušku a chtějí si zvýšit vzdělání. Nastoupila jsem do školství v té samé době jako učitelka č. 3, kdy kvalifikovaní učitelé odcházeli hromadně ze školství a kdy ředitelé byli vděční za nekvalifikované. Šla jsem do této školy s tím, že budu učit anglický jazyk, z kterého mám státní zkoušky. Tehdejší ředitel mi však mimo anglického jazyka nabídl učit i občanskou nauku. Nebyl zrovna žádný učitel, který by učil tento předmět, tak jsem to vzala já. Takhle nějak začalo moje vyučování občanské nauky. Myslím, že v té době se moc

celkově nehledělo na prestiž výchovy k občanství na středních školách, už jenom proto, že jsem neměla žádné zkušenosti s výukou občanské nauky.

4. Jaké volíte vyučovací prostředky a pomůcky?

Vzhledem k tomu, že jsem učila třídy víceoborové, tak jsem potřebovala několik publikací. Nejsem si jistá, jestli si vzpomenu na všechny, ale byly to učebnice: *Odmaturuj! Ze společenských věd* (nakladatelství Didaktis), *Odmaturuj! Testy ze společenských věd* (rovněž nakladatelství Didaktis), *Občanská nauka pro střední odborné školy* od SPN, *Občanská nauka pro střední odborné školy – třídílná řada také od SPN a Společenské vědy v kostce pro střední školy* (nakladatelství Fragment). Bohužel k tomu neexistovaly žádné metodické příručky pro učitele, což mi ztěžovalo práci. Ráda jsem pracovala s programem *Jeden svět na školách* a využívala dokumentární filmy s výukovými materiály, které tato organizace poskytuje dodnes všem školám. Čerpala jsem vždy ze všech učebnic podle potřeby a daného tématu. Připravovala jsem se na každou hodinu a psala na tabuli učební látku. Žáci si zapisovali učivo do školních sešitů, které jsem od nich vyžadovala. Neměli totiž žádné učebnice. V té době nebyl moc velký výběr nějakých pracovních sešitů, takže jsem občas vytvořila pracovní listy nebo jsem kopírovala z učebnic vhodné učivo. Dále jsem využívala návštěv Poslanecké sněmovny, regionálního muzea a Národního muzea. Pokud to bylo možné, tak jsme se účastnili soudního jednání u Okresního soudu v Mělníku.

5. Jaké využíváte metody výuky v rámci vyučování?

Na výuku jsem se snažila vždy dobře připravit. Ze začátku jsem používala pouze tradiční metody, a to slovní a názorně demonstrační. Neměla jsem ještě zkrátka dostatečné odborné znalosti a pedagogické dovednosti. Postupem času jsem zjistila, že musím zavést i jiné moderní metody, pokud jsem chtěla zaujmout žáky a zapojit je do výuky. K tomu mi pomáhala různá školení, semináře a odborné knihy. Fakticky hledám stále nové přístupy výuky, protože žijeme v době neustálých společenských a technologických změn, a tudíž my učitelé se musíme přizpůsobit. První, co jsem zavedla, bylo projektové vyučování. K tomu mi právě pomohl zmiňovaný program *Jeden svět na školách*. Dále jsme se jako škola zapojovali každý rok (vždy na podzim) do projektu *Příběhy bezpráví*. Tento projekt pokaždé obohacoval výuku a seznamoval žáky s moderními československými dějinami prostřednictvím

dokumentárních filmů a besedy s pamětníky. Mezi další metody, které jsem volila, byly metody diskuzní, didaktické hry a samostatná práce žáků.

6. Jak prověřujete a hodnotíte výkony žáků?

Výsledky vzdělávání žáků jsem hodnotila podle školního klasifikačního řádu a většinou jsem hodnotila tento předmět mírněji, a to i vzhledem k tomu, že to nebyl profilový předmět. Ústní zkoušení jsem hodnotila formou referátů na zadané téma. Dále jsem známkovala za úpravu a vedení sešitu, písemné vědomostní testy, aktivitu v hodině, skupinovou a projektovou práci a za hromadnou diskuzi. Vycházela jsem i z toho, s jakým přístupem žáci řešili jednotlivé úlohy a procvičovali si učivo.

7. Jaké tematické okruhy učíte nejraději a které nerada?

Nejraději jsem měla tematický okruh Významné mezníky v soudobých dějinách, a to z několika důvodů. Nejen, že mě baví česká historie, ale k tomuto okruhu bylo nejvíce výukového materiálu a navíc to bavilo i žáky. Hlavně novodobé české dějiny a komunistický režim v Československu. Vyprávěla jsem zkušenosti ze svého života a právě asi pro tu realnost jsem je zaujala. Neměla jsem přímo vyhraněné okruhy, které bych nerada učila, ale jeden okruh to přece jenom byl, a to Člověk a ekonomika. Ostatní okruhy jsem učila ráda, spíše jsem někdy už předem věděla, jaké budou reakce žáků. Například, když jsem začala vykládat o hodnotách a principech demokracie a o současném českém politickém systému, tak se na mě spustila vlna negativních slov. Bylo pro mě obtížné zaujmout profesionální postoj, když sama vím, že měli pravdu. Někdy bylo těžké vysvětlovat žákům, že bychom si měli vážit toho, že žijeme v demokratické a svobodné zemi. Špatně se mi také učilo téma o rodině a o mezilidských vztazích. Konkrétně ve třídách, kde převažovali žáci z nefunkčních rodin, hlavně z hlediska výchovně-socializačního a ekonomicko-kulturního. Tam jsem dokonce musela některá témata vynechat.

8. Jak vyučujete vlastenectví a jak ho chápete?

V dnešní době tento pojem najdeme spíše pod pojmem patriotismus. Vlastenectví má několik podob jako láska k vlasti, rodné zemi, rodné řeči, společenskému a kulturnímu dědictví svého národa a národní identita. Vlastenectví chápu jako tisícileté úsilí našich předků, kteří vybudovali naši zem na jednom místě a chránili naši kulturu. A další generace

by v tom měli pokračovat. Abych pravdu řekla, nikdy jsem nepoužívala toto označení. Ve vzdělávacích programech pro základní a střední školy nenajdeme moc informací o tom, jak vést žáky k pravému vlastenectví. Nalezneme tam pouze jakési náznaky typu, že by měl žák např.: rozlišovat projevy vlastenectví od projevů nacionalismu, rozvíjet zájem o současnost a minulost vlastního národa i jiných kulturních společenství, utvářet a upevňovat vědomí příslušnosti k evropské kultuře a být veden k úctě vlastního národa i jiných národů a etnik. Nedovedu si představit, že by například žáci vykonávali přísahu vlajce nebo by odříkávali Modlitbu za vlast, jako tomu bylo za první republiky. Dle mého názoru ducha pravého vlastenectví přetrhal komunistický režim a už se to nikdy nevrátí. Učila jsem žáky a stále učím, že je důležité poznávat národní a regionální dějiny a znát významné osobnosti našich dějin, aby si utvořili vlastní názor na historický vývoj. Dále jsem jim připomínala, že má význam pečovat o kulturní hodnoty a památky a být aktivními občany a zajímat se o dění ve svém regionu. Myslím, že tento společensko-politický postoj se v této postmoderní době vytrácí.

Závěr

Historie občanské nauky se dostala do podvědomí již za dob Marie Terezie, kdy se vyučovala v rámci náboženství. Později se však důležitost tohoto předmětu zvyšovala, čehož si byli vědomi i samotní ministři školství, kteří stáli v čele tehdejších vlád. Mezi prvními, kteří pochopili, že výchova občanství je pevným základem budoucí společnosti, byli představitelé prvorepublikového nového státu. V roce 1922 tak došlo k zavedení nového učebního předmětu občanské nauky a výchovy. Hluboký pokles mravnosti způsobený světovou válkou bylo nutné co nejdříve odstranit, a to bylo úkolem československého učitelstva. Klád se důraz na etiku, upevňování mravní zdatnosti jednotlivců a na to být dobrým občanem státu s demokratickými hodnotami.

Jedním z úkolů teoretické části bylo zjistit, jak se měnily cíle a obsahy občanské nauky během uplynulých 100 let. Práci jsem analyzovala, že na začátcích 20. století a 21. století se obecný cíl a obsah této vzdělávací oblasti prakticky nezměnil. Všichni měli stejné myšlenky, jak po vzniku ČSR, tak po sametové revoluci. V obou dobách se začala budovat demokracie a kde jinde začít, než u dětí. Dále bylo zapotřebí připravit celou společnost na aktivní občanský život v demokratické republice. V první řadě to byla škola, která měla za úkol vychovávat žáky (jakožto budoucí občany), aby byli slušnými lidmi a informovanými aktivními občany svého demokratického státu, aby jednali odpovědně a uvážlivě nejen ku vlastnímu prospěchu, ale též pro veřejný zájem a prospěch. Lze říci, že obsahově se učivo občanské nauky v prvorepublikových učebnicích přibližovalo k dnešnímu kurikulu.

Vývoj českých dějin byl však nelítostný a vše, co se zdálo ubírat pozitivním směrem a s převahou demokratických prvků, bylo poprvé v roce 1939 náhle utlumeno. Vše české bylo likvidováno a převažovaly říšskoněmecké myšlenky. Po druhé to bylo v roce 1948, kdy jsme se dostali do spárů sovětské Stalinovy propagandy. Na konci 60. let vysvitla malinká naděje na socialismus s lidskou tváří, ale vše bylo opět potlačeno bratrskou pomocí Brežněva. A poslední etapa našich dějin se udála v listopadu 1989, kdy jsme se otevřeli světu a vydali na cestu k demokracii.

Obsah výchovně vzdělávací se měnil stejně, jako se měnily naše české dějiny. Škola jako vzdělávací systém je jakousi zmenšeninou společnosti. Tak jak se vyvíjí svět a

společnost, tak se vyvíjí i škola. Pokaždé s uplatněním určité převažující ideologie, přičemž vždy v učebnicích něco přibylo nebo zase ubylo.

Praktická část práce analyzovala, jaký mají postoj k občanská nauce učitelé a jak je v dnešní době vyučována. Dotazovaní učitelé přistupují dle mého výzkumu k výuce velmi pečlivě a svědomitě, nejen k tomuto předmětu, ale celkově k veškeré výuce. Cítí edukaci jako poslání. Odpovědi na dotazovanou otázku ohledně vlastenectví, mě moc nepřekvapily. Masarykovo poselství ohledně vlastenectví už zkrátka není v módě. Opravdových vlastenců se mezi námi už moc nenajde. Myslím, že je to tím, že postmoderní doba s sebou přináší úplně jiné problémy, než které existovaly za první republiky. Teď není ta správná doba na vlastenecké skutky. Určitě bych celkově kladně ohodnotila nejen učební materiály pro občanskou nauku, které používají dotazovaní učitelé, ale i velký výběr učebnic, které nabízejí různá nakladatelství. Vydavatelé se v dnešní době snaží, aby učební materiál odpovídal současným nárokům na moderní vyučování.

Z mé dlouholeté pedagogické praxe vím, že chybí aprobovanost učitelů na občanskou nauku. Navíc tento předmět nemá tak vysokou prestiž na školách, a proto je i z tohoto důvodu často považován za nepříliš důležitý. Je potřeba zdůraznit, že tento předmět je úzce spojen s dějepisem a umožňuje tak žákům hlouběji porozumět soudobému světu. Proč se tedy pohled na výuku občanské nauky změnil a z jakého důvodu se její podstata snížila? Současný stav ve školství je neradostný, a to by si měli uvědomit ti nejvyšší státní představitelé, ale na to bohužel není čas a na úvahy o tomto problému už jsou tématem jiné práce.

Celkově práce souhrnně identifikovala, že obsah učiva a osnov byly a budou vždy odrazem a výrazem historie a současného hospodářského a politického stavu své země a vždy se bude společenská a politická atmosféra odrážet i ve školství.

Seznam použitých zkratk

MŠaNO - Ministerstvo školství a národní osvěty

ČSR - Československá republika

KSČ - Komunistická strana Československa

MŠMT - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

SSSR - Sovětský svaz socialistických republik

ČSSR - Československá socialistická republika

KSSS - Komunistická strana Sovětského svazu

RVP - Rámcové vzdělávací programy

ŠVP - Školní vzdělávací programy

Seznam použitých informačních zdrojů

Monografie

1. BRUNO, G. *Děti Marcelovy: Praktická nauka o dobru a životě občanském*. Praha: B. Kočí, 1920. 296 s.
2. CAHA, A. *Na cestu životem: Základy občanské nauky a výchovy*. Brno: Dědictví Havlíčkovo, 1923. 135 s.
3. DEJMEK, P. *Občanská nauka pro školy občanské*. V Praze: Státní nakladatelství, 1921.
4. DVOŘÁKOVÁ, M., KOLÁŘ, Z., TVRZOVÁ, I., VÁŇOVÁ, R. *Základní učebnice pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 246 s. ISBN 978-80-247-5039-2.
5. HONZÁKOVÁ, L. *Kronika dívčí měšťanské školy 1922 – 1936*. (Seminární práce) Praha: PedF UK, 2017. 8 s.
6. CHLUMSKÝ, J. *Stručná občanská nauka československá: jako příloha a doplněk ke knize Brunově Děti Marcelovy*. Praha: Nakladatelství B. Kočího, knihkupectví v Praze-I., Masarykovo náměstí 14., 1920. 232 s.
7. KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4.
8. KRÁLÍKOVÁ, M., NEČESANÝ, J., SPĚVÁČEK, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 184 s. 14-617-77.
9. LEDR, J., HORČIČKA, J., *Mladý republikán: listy z občanské nauky a výchovy pro československou mládež*. Díl 6. pro 8. a 9. školní rok. Praha: Unie, 1924. 150 s.
10. *Nauka o rakouské ústavě ku potřebě učitelův a chovancův na průpravných učitelských*. Přeložil a vzdělal Vymazal, F. V Brně: V komisi knihkupectví Karla Winklera: Tiskem a nákladem Vil. Burkarta, 1878, ISBN (Váz.). 49 s.
11. PEKNÍK, M. A KOLEKTIV. *Dr. Ivan Dérer politik, právník a publicista*. 1. vyd. Bratislava: Ústav politických věd SAV, 2010. 679 s. ISBN 978-80-224-1168-4.
12. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 324 s. ISBN 80-7178-772-8.

13. RYNEŠ, V. *Národ a stát v českých dějinách*. Nakladatelství Epoque, Praha 2018. 344 s. ISBN 978-80-7557-166-3.
14. SOUKUP, F. A. *Metodika občanské nauky a výchovy: na základě úředně vydaných osnov*. Díl I. Všeobecný. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1923. 169 s.
15. SYŘIŠTĚ, I. Vybrané problémy z dějin české školy. (přednáška) Praha: PedF UK, 8.10.2016.
16. ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983. 380 s. 14-406-83.
17. VÁPENÍK M. *Školské zákony*. Praha: Eurounioin, 2009. 727 s. ISBN 978-80-7317-082-0.
18. ŽALOUDEK, K. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1999. 600 s. ISBN 80-85983-75-3.

Legislativa

1. MŠaNO. Normální učebné osnovy pro školy obecné (l'udové) pro školní roky 1930-31, 1931-32, 1932-33. Výnos MŠaNO ze dne 6. května 1930, č. 47.415-I. Praha: Státní nakladatelství. 1930. Čkm. 595/39.
2. MŠaNO. Věstník. Ročník V. Praha: Tiskem a administrací státního nakladatelství, 1923, s. 210 – 218.
3. MŠaNO. Výnos č. 54 (č. 27.080-I, 26. VI. 1926). Praha: Tiskem a administrací státního nakladatelství, 1926.
4. MŠaNO. Výnos č. 64 (č. 44.457-I, 11. IV. 1923). Věstník Ročník V. Praha: Tiskem a administrací státního nakladatelství, 1923.
5. VĚSTNÍK MŠaNO 1. června 1919. Výnos č. 61 (č. 13.878,22. IV. 1919). Tiskem státního školního knihoskladu.
6. VĚSTNÍK MŠaNO 15. září 1919. Výnos č. 111 (č. 137.581, 29. VIII. 1919). Výnos č. 130 (č. 45.521, 9. X. 1919.) Tiskem státního školního knihoskladu.
7. VĚSTNÍK MŠaNO 27. července 1939. Výnos č. 61 (č. 98.000-I.). Nákladem Státního nakladatelství v Praze. 1939.
8. VĚSTNÍK MŠaNO Ročník III. 1920-21. Praha 1921. Tiskem státního nakladatelství.

9. VĚSTNÍK MŠO Ročník II. Výnos. 20. IX. 1946, č. A-190 636-III. Praha: Státní nakladatelství.
10. Věstník. Ministerstvo školství a osvěty. V Praze dne 26. září 1946. Státní nakladatelství v Praze II.
11. VÝNOS. MŠO z 27. VII. 1947, č. A-162 332-III. Praha: Státní nakladatelství. 1948.
12. VÝNOS. MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584. Praha: Státní nakladatelství. 1946.

Internetové zdroje

1. Co je to. *Superia.cz*. [online]. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<https://cojeto.superia.cz/psychologie/vychova.php>>
2. HOLÍKOVÁ, J. Ministři školství od roku 1848. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2013-07-22. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/ministri-skolstvi-od-roku-1848>>
3. JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [online]. Červen 2017. [cit. 2020-04-03]. Dostupné z <<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>>
4. KDO BYL KDO v našich dějinách ve 20. století. *Vláda České republiky*. [online]. [cit. 2020-25-03]. Dostupné z <<https://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=45320>>
5. KUBAS, P. Mšmt od roku 1848 do současnosti. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. 2014-01-13. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/historie>>
6. Památník Gustava Habrmana v Nezvěsticích. *Nezvěstice oficiální server obce*. [online]. 2012-09-25. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<https://www.nezvestice.cz/pamatnik-gustava-habrmana-v-nezvesticich/>>
7. SALAVOVÁ, M. Franke zařídil Velkému Březnu českou školu, té je letos 80 let. *iDNES.CZ/ zpravodajství*. [online]. 2017-06-24. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <https://www.idnes.cz/usti/zpravy/vyroci-80-let-zakladni-skola-velke-brezno-mistni-rodak-ministr-emil-franke.A170620_2333954_usti-zpravy_vac2>
8. *Slovník českých filozofů – Soukup František Alois*. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Katedra filozofie. [online]. [cit. 2020-25-03]. Dostupné z <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/soukpf.html>>
9. VETEŠNÍKOVÁ, E., Právnícký slovník. *Bezplatná právní poradna*. [online]. 2017-06-24. [cit. 2020-03-03]. Dostupné z <<https://www.bezplatnapravni poradna.cz/ruzne/pravnicko-slovník/8955-vestnik-definice-vysvetleni-co-je-to-vestnik.html>>

10. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. [cit. 2020 – 03 - 01]. Dostupné z <<https://de.wikipedia.org/wiki/Pfalz-Zweibr%C3%BCcken>>
11. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [online]. [cit. 2020-25-03]. Dostupné z <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kuratorium_pro_v%C3%BDchovu_ml%C3%A1de%C5%BEE_v_%C4%8Cech%C3%A1ch_a_na_Morav%C4%9B>

Seznam příloh

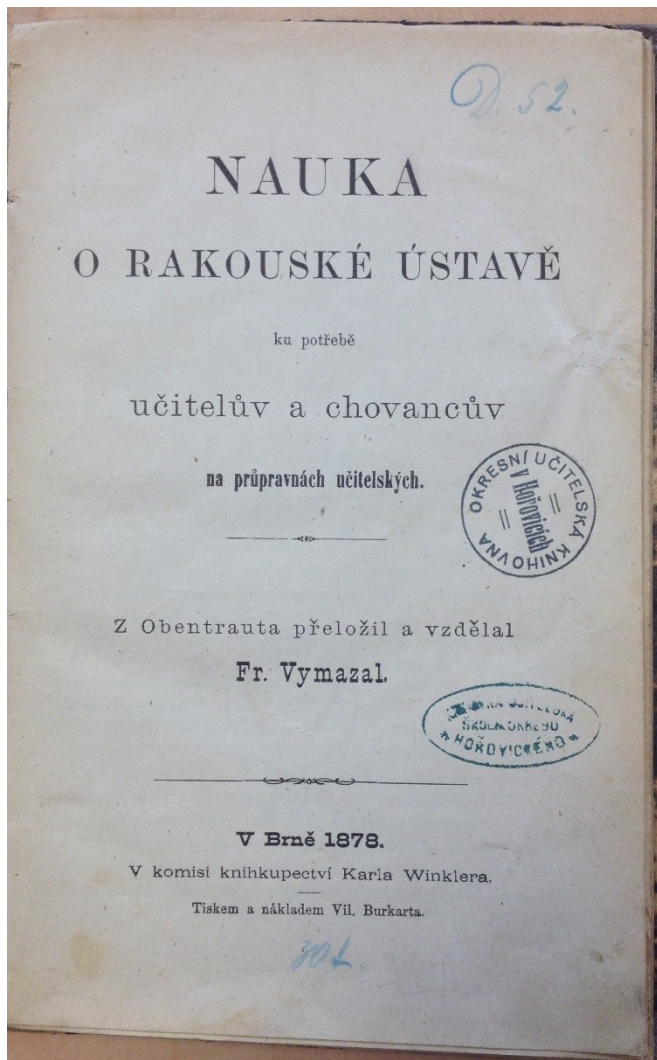
Příloha č. 1: Titulní strana rakouské ústavy z roku 1878.	67
Příloha č. 2: Obsah vyučovacích předmětů v Království českém z roku 1915.	68
Příloha č. 3: Dr. Ivan Dérer s prezidentem Dr. Edvardem Benešem na návštěvě v Bratislavě v roce 1936.	69
Příloha č. 4: Vizitka Dr, Ivana Déreera.	69
Příloha č. 5: Plnění dvouletého plánu	70

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Školský systém v Čechách po roce 1869	13
Obrázek č. 2: Organizační struktura prvorepublikového školství	19
Obrázek č. 3: Organogram školského systému z roku 1948	38
Obrázek č. 4: Systém kurikulárních dokumentů	42

Přílohy

Příloha č. 1: Titulní strana rakouské ústavy z roku 1878.

Zdroj: Nauka o rakouské ústavě ku potřebě učitelův a chovancův na průpravných učitelských. Přeložil a vzdělal Vymazal, F. V Brně: V komisi knihkupectví Karla Winklera: Tiskem a nákladem Vil. Burkarta, 1878, ISBN (Váz.).

Příloha č. 2: Obsah vyučovacích předmětů v Království českém z roku 1915.

3536/13
R-1304

O b s a h.

	Strana
A. Poznámky obecné	3
B. Poznámky zvláštní k jednotlivým předmětům	6
1. Jazyk vyučovacím	6
2. Počty s měřicím	9
3. Reálie	11
A. Vlastivěda	11
B. Reálné předměty jednotlivé	12
a) Zeměpis	12
b) Přírodopis	13
c) Přírodopis	14
d) Dějepis	14
4. Psaní	15
5. Kreslení	16
6. Zpěv	16
7. Tělocvik	17
8. Ženská ruční práce	17
C. Poznámky zvláštní k osnovám pro školy ménětrídni	18
D. Ustanovení závěrečná	20

Učební osnova obecných škol jednotřídních	22
" " " " dvoutřídních	32
" " " " trojtřídních	42
" " " " čtyřtřídních	54
" " " " pětitřídních	67
" " " " šestitřídních	81
" " " " sedmitřídních	97
" " " " osmitřídních	112

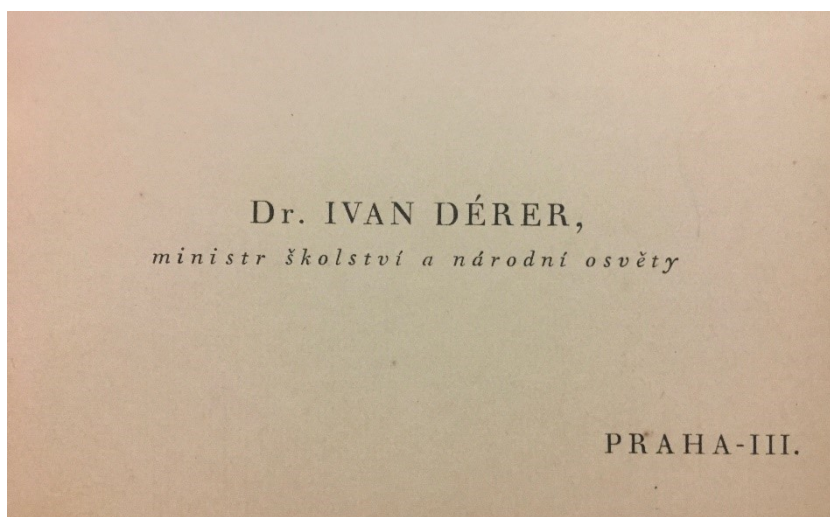
Zdroj: Osnovy učebné pro školy obecné s českým jazykem vyučovacím v Království českém z roku 1915.

Příloha č. 3: Dr. Ivan Dérer s prezidentem Dr. Edvardem Benešem na návštěvě v Bratislavě v roce 1936.

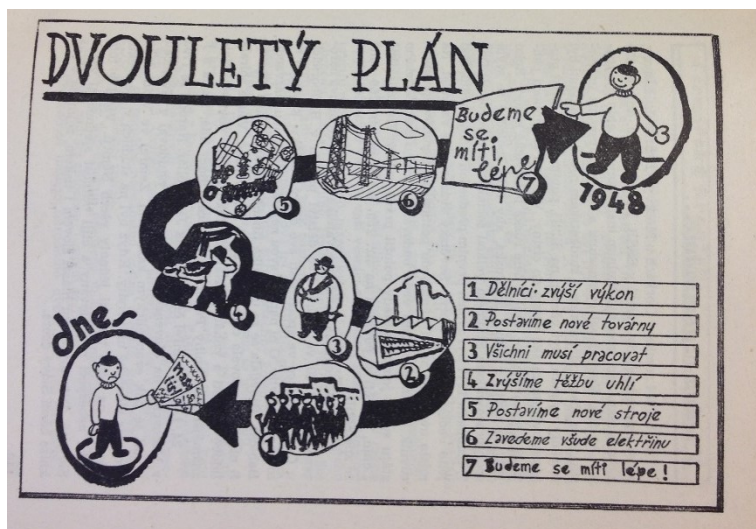
Zdroj: Fotografie získaná od vnučky Kateřiny Černé.

Příloha č. 4: Vizitka Dr. Ivana Dérera.

Zdroj: Vizitka získaná od vnučky Kateřiny Černé.

Příloha č. 5: Plnění dvouletého plánu

Zdroj: DANĚK J., MACHÁČEK M., MÁLEK J. A STRUŠKA E. *Děti republiky*. Praha: Státní nakladatelství, 1947. 147s.